

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КРАВЧУК МАР'ЯНА ЮРІЇВНА

УДК 342.951:343.326:504.054

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ
БІОТЕРОРИЗМУ

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

СУМИ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Науково-дослідному інституті публічного права.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
КУРИЛО Володимир Іванович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
завідувач кафедри адміністративного та
фінансового права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ДІХТІЄВСЬКИЙ Петро Васильович,
Інститут права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри адміністративного права і процесу;

доктор юридичних наук, професор
ОСТАПЕНКО Олексій Іванович,
Інститут права та психології Національного
університету «Львівська політехніка»,
професор кафедри адміністративного та
фінансового права;

доктор юридичних наук, професор
БОНДАР Олександр Григорович,
Запорізький національний університет,
перший проректор.

Захист відбудеться 04 листопада 2020 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.07 у Сумському державному університеті за адресою: 40007, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розіслано 02 жовтня 2020 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. М. Рєзнік

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Найвищим ступенем суспільної небезпеки характеризується тероризм із застосуванням зброї масового знищення, в тому числі біологічної. Вражаюча сила бактеріологічної (біологічної) вірусної зброї при використанні її в терористичних цілях може спричинити катастрофічні наслідки для будь-якої держави. Біотероризм є більш небезпечним серед інших видів тероризму, оскільки метою злочинних дій є заподіяння шкоди навколишньому середовищу, живій і неживій природі, життю і здоров'ю населення.

На цей час питання біологічного тероризму турбує усе світове співтовариство, не менше ніж ядерний, хімічний, бомбовий або інший вид тероризму. Ескалація терористичної діяльності, що спостерігається в останнє десятиліття в багатьох регіонах Земної кулі, поставила світову спільноту перед необхідністю консолідації зусиль щодо запобігання можливості потрапляння зброї масового ураження, зокрема біологічної, до рук терористів.

Як один із сучасних високотехнологічних видів тероризму, біологічний тероризм визнається міжнародним злочином, масштаби і ступінь поширення якого відповідають рівневі світової загрози. Протидія цій небезпеці вимагає усе більшої співпраці різних держав, спільного використання досвіду, наявного у кожній країні, зокрема, і в Україні. Адже у випадку виникнення біотерористичних загроз, Україна може брати участь у спільних антитерористичних заходах самостійно, а також шляхом сприяння іншим державам у подоланні на їх території зазначених небезпек.

Наслідки проявів біотероризму є співмірними з наслідками техногенних катастроф планетарного масштабу Чорнобильської АЕС, а отже, складають значну загрозу національній безпеці держави. Найбільш потенційну вразливість до проявів біологічного тероризму становлять науково-дослідні установи та підприємства, де проводиться робота з розробки вакцин та діагностикумів, а також зберігаються колекції вже наявних патогенних штамів.

Біологічна безпека, протидія біотероризму є невід'ємною складовою національної безпеки, проте будь-які вказівки стосовно питань щодо небезпеки техногенного, у тому числі ядерного та біологічного тероризму; впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, генетично змінених організмів, біотехнологій тощо, на жаль, – відсутні. До того ж, чинне національне законодавство України не містить чіткого і обґрунтованого формулювання поняття «біотероризм». Відсутні також вказівки щодо визначення функцій, обов'язків і відповідальності представників державних органів у сфері національної безпеки. Хоча, на нашу думку, вирішення цих проблем має посідати одне з провідних місць у системі правового забезпечення національної безпеки, зокрема у зв'язку із загостренням політичної ситуації на Сході нашої держави протягом шести останніх років та існуванням інших соціально-політичних чинників, які провокують терористичну діяльність.

Така стійка тенденція актуалізує дослідження протидії біотероризму, шляхом установа позитивних моментів та прогалин чи неточностей у чинному антитерористичному вітчизняному законодавстві з метою розробки науково обґрунтованих, конструктивних і збалансованих зі світовим досвідом пропозицій

щодо удосконалення такої протидії. Проте слід відмітити, що вивчення і надання рекомендацій щодо удосконалення вітчизняного законодавства у частині практичного вирішення органами державної влади проблем протидії біотероризму поєднано з певними труднощами. Зокрема, у науковій літературі масштаби цього явища не є чітко визначеними, а елементи системи правової протидії тероризму в цілому та його складовій – біотероризму є досить не конкретні. Усе це істотно ускладнює вироблення дієвих законодавчих механізмів щодо організації протидії цьому явищу.

Саме тому, протидія виникненню біотерористичної діяльності та подолання її наслідків є завданням для представників адміністративно-правової науки, яке може бути вирішено шляхом здійснення досліджень та систематизації доктринального матеріалу для трансформування його у приписи нормативно-правових актів вітчизняного законодавства. Важливою проблемою є забезпечення конструктивного підходу до підвищення ефективності наявного у даний час комплексу заходів боротьби з біотероризмом, оптимізації способів і методів, засобів і методик його використання у практичній діяльності з профілактики та припинення терористичних актів. Вивчення даної проблематики дає підстави стверджувати, що максимально ефективним є політико-правовий шлях розв'язання проблеми тероризму як явища планетарного масштабу.

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження стали праці таких відомих українських учених-правознавців у галузі адміністративного права, як: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, І. В. Арістова, О. М. Бандурка, А. І. Берлач, Н. А. Берлач, Ю. П. Битяк, О. Г. Бондар, І. Л. Бородін, В. В. Галунько, І. П. Голосніченко, С. Т. Гончарук, І. А. Городецька, І. С. Гриценко, П. В. Діхтієвський, О. В. Дуліна, О. М. Єщук, Г. Г. Забарний, А. А. Іванищук, Р. А. Калюжний, В. Ю. Кобринський, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, В. І. Курило, В. А. Ліпкан, І. Ю. Ломакіна, С. О. Магда, В. В. Мушенюк, О. П. Світличний, Д. М. Лук'янець, В. І. Олефір, О. І. Остапенко, С. Г. Стеценко, О. Г. Стрельченко, О. І. Харитонова, В. К. Шкарупа, І. М. Шопіна та ін., представників еколого-правової науки – В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, І. В. Курило, О. В. Головкін, В. М. Єрмоленко, В. В. Костицький, І. Ю. Ломакіна, А. К. Соколова, М. В. Шульга, В. З. Янчук та ін.

Правові аспекти біотехнологій, біотехнологічної діяльності, біобезпеки, біоетики, генної інженерії досліджували в своїх працях М. Ю. Абрамчук, М. Д. Безуглий, Н. М. Білан, Л. О. Бондар, О. В. Волосянко, І. В. Курило, О. В. Грибко, В. М. Завгородня, А. І. Іойриш, О. А. Красовський, Т. Р. Короткий, В. В. Костюк, Р. В. Костюк, Ю. А. Краснова, В. В. Курзова, В. І. Лозо, Ю. А. Лякішева, М. О. Медведєва, Т. В. Морозовська, А. Є. Нікітіна, О. Ю. Піддубний, Ю. С. Разметаєва, О. М. Слободян, Р. О. Стефанчук, Л. В. Струтинська-Струк, В. Г. Третьякова, Ю. Р. Храмова, Г. В. Чеботарьова та деякі інші науковці.

Серед сучасних наукових досліджень, із якими безпосередньо має зв'язок тема дисертації, слід виділити дисертаційні роботи В. І. Сіряк «Правове забезпечення екологічної безпеки на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення» (2008

р.), К. В. Яшука «Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на тваринний світ України» (2014 р.), І. Г. Петрової «Адміністративна відповідальність юридичних осіб у сфері охорони та використання природних ресурсів» (2014 р.), В. В. Петренка «Адміністративна відповідальність за порушення правил рибальства та охорони рибних запасів в Україні» (2015 р.), О. Ю. Піддубного «Правовідносини у сфері біотехнологій» (2015 р.), Н. І. Золотарьової «Адміністративна діяльність правоохоронних органів з охорони навколишнього природного середовища: теорія та практика» (2018 р.), Ю. О. Легези «Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері використання природних ресурсів» (2018 р.), І. А. Городецької «Адміністративно-правове регулювання охорони, використання і відтворення тваринного світу України» (2019 р.).

Водночас, незважаючи на таку кількість наукових робіт, в адміністративній доктрині відсутнє фундаментальне комплексне наукове дослідження адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму. Тому фрагментарність розгляду теоретичних та практичних питань означеної проблематики, формування та запровадження суперечливого антитерористичного законодавства, недостатньо ефективна практика боротьби з біологічним тероризмом та пошук шляхів реалізації належного адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму свідчать про актуальність та своєчасність теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права 2 жовтня 2015 р. (протокол № 4). Дисертація відповідає вимогам Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», основним положенням Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 р. № 675, Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р., ратифікованої Законом України від 29 листопада 1994 р., Конвенції про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 р., затвердженої Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 21 лютого 1975 р. № 3518-VIII, Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р., ратифікованої Законом України від 31 липня 2006 р. № 54-V, Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 616-р.; виконана у межах планових науково-дослідних робіт юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України та безпосередньо пов'язана з адміністративно-правовими аспектами НДР «Організаційно-правові засади раціонального використання та охорони природних ресурсів» (номер державної реєстрації 0115U003454).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розв'язання наукової проблеми, яка полягає в розробці теоретико-правового підґрунтя для підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення протидії

біотероризму в Україні, формування на цій основі наукових висновків, спрямованих на розвиток доктрини адміністративного права, та практичних пропозицій щодо вдосконалення національного антитерористичного законодавства.

Відповідно до поставленої мети в дисертації передбачається вирішення таких завдань:

- проаналізувати історичні аспекти формування біотероризму як суспільно-негативного явища, а також виокремити передумови виникнення біотерористичних загроз та здійснення біотерористичної діяльності в Україні;
- з'ясувати зміст сутності біотероризму та визначити його кваліфікаційні ознаки;
- охарактеризувати біологічну безпеку як важливу складову національної безпеки України, а також виявити проблеми забезпечення біобезпеки на державно-правовому рівні;
- обґрунтувати роль національних нормативно-правових актів та норм міжнародного права в сфері протидії біотероризму та виробити положення, спрямовані на їх гармонізацію;
- дослідити правову природу механізму захисту та регулювання біонебезпечних видів діяльності з метою оцінки управління біоризиками, зокрема щодо їх уникнення або мінімізації;
- сформулювати перелік біоризиків та, відповідно, окреслити ефективні заходи епідеміологічної оборони;
- визначити соціальні та правові наслідки реалізації біозагроз;
- розглянути наявні адміністративно-правові заходи протидії біотероризму щодо їхньої дієвості та відповідності сучасним реаліям розвитку біотехнологій та появи синтетичної біології за умов, коли відкривається доступ до генерування біологічних агентів та токсинів не лише в спеціальних лабораторіях високого рівня секретності, але й у підпільних закладах;
- проаналізувати повноваження вищих органів державної влади у сфері забезпечення біологічної безпеки та протидії проявам біотероризму, з метою окреслення їх не тільки самостійними одиницями, а як важливими компонентами єдиної взаємопов'язаної системи, здатної ефективно реагувати на біотерористичні виклики сучасності;
- поглибити зміст поняття «адміністративно-правовий режим надзвичайної екологічної ситуації»;
- здійснити розмежування категорій «надзвичайна ситуація» та «надзвичайна екологічна ситуація», за критеріями: - різного змісту; - диферентного об'єктного наповнення;
- визначити роль адміністративно-правового режиму через призму окреслення його як складової частини життєдіяльності суспільства;
- виявити проблемні аспекти підвищення ефективності протидії біотероризму та запропонувати шляхи їх вирішення;
- обґрунтувати концепцію, згідно якої Україна як держава-учасниця міжнародних відносин протидії фінансуванню різних проявів тероризму, відповідно до принципів свого внутрішнього законодавства, вживає необхідних заходів для того, щоб визначити, виявити, заблокувати або заарештувати будь-які кошти, які

використовуються або виділяються з метою вчинення вказаних правопорушень, а також надходжень, отриманих у результаті таких правопорушень, та забезпечує можливість конфіскації таких коштів;

– на основі аналізу міжнародних нормативно-правових документів сформував необхідний для України у найближчій перспективі план адміністративно-правових дій із протидії біотероризму та загрозам його виникнення.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини в сфері адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму.

Предметом дослідження є адміністративно-правове забезпечення протидії біотероризму в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи стали загальнонаукові та спеціально-правові методи наукового пізнання. Зокрема, історико-правовий метод надав можливість проаналізувати передумови формування біотероризму як суспільно-негативного явища (*підрозділ 1.1.*). Формально-логічний метод сприяв визначенню понять «біотероризм», «спеціальний принцип законодавчого забезпечення протидії біотероризму» (*підрозділ 1.2.*). З'ясування категорій та окреслення кола істотних характеристик біотероризму, біонебезпечних видів діяльності та біологічних ризиків здійснено з використанням методів аналізу та синтезу (*підрозділи 1.3., 2.1., 2.2.*). Формально-юридичний метод використано для розкриття змісту правових норм відповідного законодавства (*підрозділ 1.4.*). Філософсько-діалектичний метод дав можливість висвітлити соціальні й правові наслідки реалізації біозагроз та механізм запровадження адміністративного режиму екологічної ситуації (*підрозділи 2.3., 3.3.*). Системний і структурно-функціональний методи допомогли у формуванні внутрішньої будови механізму адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму та виокремленні основних інституцій державної влади з питань здійснення системних заходів щодо ефективної організації біобезпеки держави (*підрозділи 3.1., 3.2.*). Метод правового прогнозування дав змогу визначити можливі напрямки підвищення ефективності системи протидії біотерористичним актам (*підрозділ 4.1.*). Використання методу порівняльного правового дослідження дозволило здійснити аналіз міжнародного досвіду адміністративно-правового забезпечення протидії біологічним загрозам (*підрозділ 4.2.*). Метод моделювання застосовано як універсальний для наукової аргументації низки висновків та пропозицій при розробленні рекомендацій, спрямованих на удосконалення чинного законодавства в сфері регулювання адміністративно-правових відносин щодо боротьби з біотероризмом в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці адміністративного права комплексним дослідженням проблем адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму в Україні. За його результатами сформульовано теоретичні висновки та обґрунтовано практичні рекомендації, які містять елементи новизни і концептуально розв'язують проблему підвищення ефективності боротьби з біотерористичними актами. До найбільш значущих належать, зокрема:

вперше:

– констатовано, що кожна держава протягом історичних періодів свого розвитку озброювалась і продовжує озброюватись усіма необхідними засобами, не

завжди законними і гуманними, з ціллю захисту чи нападу. Йдеться про розроблення, наявність і використання біологічної та токсичної зброї, спрямованої на знищення людей, тварин і рослин, а також руйнацію інших видів життя, отруєння атмосфери, водних ресурсів, продуктів харчування тощо;

– сформовано перелік причин, які можуть безпосередньо чи опосередковано впливати на зростання рівня біотерористичних загроз, зокрема: подальше загострення військового протистояння на Сході України, що може супроводжуватися ростом різних видів актів терористичної спрямованості; об'єднання суб'єктів протиправної суспільно-економічної діяльності з корумпованими представниками державного апарату управління та їхнє прагнення до політичної влади, що сприяє переходу різних видів тероризму до засобів впливу у політичній сфері з метою зростання рівня поширення сфер власного впливу; постійне відставання державного (адміністративного) контролю за сферою протиправної діяльності через неналежну підготовку представників правоохоронної та судової систем тощо;

– запропоновано поняття біотероризму як антисоціального феномену, що являє собою складне явище матеріального світу, прояви якого людство відчуває протягом усієї своєї історії;

– обґрунтовано, що дефініція «біонебезпечні види діяльності» тісно пов'язана з проблемою розробки, вироблення, накопичення, передачі іншим та зберігання мікробіологічних та інших біологічних агентів або токсинів;

– визначено перелік соціальних та правових наслідків реалізації біозагроз в аспекті означення мети спричинити загибель, захворювання чи інше неповноцінне функціонування людей, тварин, рослин або зараження довкілля тощо;

удосконалено:

– механізм забезпечення ефективної протидії біологічним загрозам через призму визначення пріоритетних завдань вищих органів державної влади в питанні здійснення системних заходів з організації системи біобезпеки держави та протидії проявам біотероризму;

– бачення щодо вживання терміну «протидія» у випадку із застосуванням адміністративно-правових заходів. Відносно біотероризму «протидія» характеризується запобіжно-профілактичною ознакою, спрямованою на усунення соціальних, політичних і економічних чинників, сприятливих для здійснення суспільно-небезпечної діяльності терористів. Водночас для поняття «боротьба» характерна конкретна направленість на нейтралізацію біотероризму. Тому використання терміну «боротьба» для інтерпретації дій проти біотероризму як вкрай небезпечного антисоціального явища буде не комплексним;

– аргументи на користь висновку, що питання про правову характеристику управлінських функцій представників державних органів, і, відповідно, про їхнє правове закріплення, не є абстрактно-теоретичним, а безпосередньо практичним, оскільки воно веде до вдосконалення їх правового статусу, результативності виконання приписів закону;

– визначення змісту поняття «адміністративний режим надзвичайної екологічної ситуації» у межах запровадження складної системи норм, спрямованих

на нейтралізацію наслідків екологічної катастрофи, яка спричинена як об'єктивними так і суб'єктивними чинниками;

– систему розробки та вжиття ефективних заходів з недопущення різних проявів фінансування тероризму. Важливим моментом у цьому процесі є боротьба з таким фінансуванням шляхом переслідування та покарання осіб, що його вчиняють;

набули подальшого розвитку:

– висновок про те, що розроблення біологічної зброї – це початок біотероризму, руйнівного впливу із поширенням паніки серед населення, дестабілізацією політичної ситуації в країні, підривом економіки та стурбованістю міжнародної спільноти;

– позиція, що в сучасних умовах розвитку новітніх технологій, а також сфер їх застосування актуальність правового забезпечення біологічної безпеки людини у кожній державі набуває все більшої ваги. Проблеми забезпечення біобезпеки, а також протидії біотероризму на державно-правовому рівні в Україні поступово посідають провідне місце, зокрема і у зв'язку із загостренням політичної ситуації на Сході нашої держави, так і нестабільної протягом тривалого часу економічної ситуації;

– пропозиція щодо доцільності включення визначення «біологічний тероризм як антисоціальний феномен» до Закону України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Авторська позиція внесення доповнень до законодавства ґрунтується на аргументах відповідно до положень Розділу 1 Стратегії;

– теза про комплексну взаємодію, відтворення норм національного права в нормах міжнародного права і, навпаки, для досягнення ефективних результатів у сфері боротьби з біотероризмом та подолання його негативних наслідків;

– висновок про те, що на відміну від хімічної зброї, окремі види біологічних агентів є такими, що самовідтворюються. За наявності невеликого початкового запасу біоматеріалу та за допомогою сучасних методів промислової мікробіології і біотехнології великомасштабне виробництво біологічної зброї може бути налагоджено протягом декількох тижнів;

– розуміння системи протидії біотерористичним актам як проблеми національних державних інститутів;

– наукові підходи, що штучно створена не правова конструкція «громадянам – обов'язки і відповідальність, представникам державних інституцій – влада і повноваження» суттєвим чином суперечить принципам правової держави і верховенства права, і ні в якому разі не може бути реалізована в сфері боротьби з біотероризмом;

– обґрунтування віднесення категорії «надзвичайна екологічна ситуація» або «зона надзвичайної екологічної ситуації» не тільки до екологічної сфери, але і до адміністративно-правової сфери;

– напрями першочергового національного нормативно-правового удосконалення заходів участі України з протидії біотероризму та засоби уніфікації вітчизняного законодавства до основних засад міжнародної антитерористичної політики. Виходячи з цього, пропонуються удосконалення системи адміністративно-

правового забезпечення щодо підвищення рівня контролю за виробництвом, зберіганням та транспортуванням предметів, що можуть використовуватись як компоненти біологічної зброї для масового враження людей, тварин і рослин, а також спеціальних боєприпасів та бойових приладів із засобами доставки, що споряджені біологічними компонентами;

– пропозиція про удосконалення окремих теоретико-прикладних засад міжнародного співробітництва України з питань протидії загрозам біотероризму. Зокрема, встановлено нормативні підстави для правомірної відмови щодо виконання органами державної влади України запитів від іноземних держав, а також визначено необхідні напрями активізації та посилення обміну інформацією про біотерористичні загрози, суб'єктів їх вчинення, способи локалізації таких загроз тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять науковий, теоретичний та практичний інтерес і можуть бути використані:

– у *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розвитку науки адміністративного, екологічного права, права природокористування в частині наукових розробок, спрямованих на вдосконалення механізму практичної протидії можливим загрозам біотерористичної діяльності з боку вищих органів державної влади;

– у *нормотворчій діяльності* – для розроблення нормативно-правових актів, направлених на врегулювання відносин у сфері протидії біотероризму;

– у *правозастосовній діяльності* – для зростання ефективності діяльності суб'єктів, що здійснюють боротьбу з біотероризмом;

– у *навчальному процесі* – з метою викладання навчальних курсів «Екологічне право», «Адміністративне право», «Право природокористування», «Міжнародне публічне право», а також під час підготовки їх навчально-методичного забезпечення: підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, методичних розробок. Акти впровадження включені в додатки дисертації.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі власних досліджень автора. Нові наукові результати дисертації отримані дисертантом особисто.

У співавторстві з Курилом В. І. опубліковано наукову статтю «Роль Інтерполу у сфері боротьби з біотероризмом», в якій дисертантом обґрунтовано роль Інтерполу в боротьбі з біотероризмом, а також вироблені положення, спрямовані на вдосконалення організаційно-правової діяльності Інтерполу в цій сфері. У науковій статті «Забезпечення дієвого механізму захисту й адміністративно-правового регулювання поводження з відходами як біонебезпечного виду діяльності», підготовленої спільно з Курилом В. І., дисертантом приділено увагу основним джерелам утворення відходів, а також проаналізовано наслідки в результаті неефективної системи переробки й утилізації цих відходів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднено в доповідях на таких всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика»

(м. Полтава, 2 серпня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та стан дотримання і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 16-17 серпня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, Україна, 8-9 листопада 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 15-16 листопада 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні погляди на актуальні питання правових наук» (м. Запоріжжя, 22-23 листопада 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (м. Дніпро, 6-7 грудня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Харків, 17-18 січня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 17-18 січня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 24-25 січня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у ХХІ ст.» (м. Запоріжжя, 24-25 січня 2020 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображені у 34 наукових публікаціях, з-поміж яких одноосібна монографія, 19 статей – у журналах, віднесених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 4 статті – у зарубіжних юридичних наукових періодичних виданнях, 10 тез наукових повідомлень на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що об'єднують дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 464 сторінок, з них 382 сторінки основного тексту, список використаних джерел складається із 513 найменувань і займає 54 сторінки, додатки містяться на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, встановлено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, охарактеризовано методи наукового пізнання, які використано в роботі, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, аргументовано особистий внесок здобувача, наведено відомості про апробацію матеріалів дисертації, анонсовано структуру дисертації, зазначено її обсяг.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження феномена біотероризму» складається з чотирьох підрозділів, в яких розкрито генезу формування біотероризму як суспільно негативного явища сучасної дійсності, здійснено систематизацію окремих доктринальних положень біотероризму, декларованих представниками правової та інших суспільних наук, та аналіз термінологічного апарату антитерористичного законодавства на предмет визначення суспільно правової сутності біотероризму і його протидії.

У підрозділі 1.1. «Основні передумови формування біотероризму: історичний нарис» з'ясовано, що історія багата фактами застосування біологічно небезпечних агентів. Ще з прадавніх часів, переважно у військових цілях, з метою розширення володінь, масштабно використовувались хвороби для нанесення шкоди противнику. Історичні приклади, у тому числі й випадки навмисного розповсюдження збудників інфекційних хвороб, свідчать, що до початку «золотої пори» мікробіології (середина ХІХ ст.) застосування біологічної зброї опиралося на емпіричні дані. Вдосконалення відбувалось у напрямку від примітивних форм застосування відомого заразного матеріалу і, аж до широкомасштабного використання засобів біологічного ураження для штучного поширення інфекційних хвороб серед людей і тварин, головним чином поміж ворожих військ і коней. Однак, спроби біологічних диверсій, що здійснювалися в бактеріологічний період, як правило, виявлялися невдалими, за винятком тих рідкісних випадків, коли у високо сприйнятливих популяціях людей поширювався одяг хворих натуральною віспою. Але, навіть події використання біологічної зброї дуже неповні, оскільки ініціатори та виконавці часто приховували подібні вчинки, а, крім того, у той час довести навмисне спричинення епідемії інфекційних хвороб було дуже важко.

Протягом тривалого часу історичного розвитку світової спільноти система боротьби з різними проявами тероризму, яка спиралася на заходи міжнародної нормативно-правової протидії терористичній діяльності та на національні антитерористичні законодавства країн світу, не завжди досить ефективно забезпечувала функціональний захист суспільства. У різні часові періоди в різних країнах незабезпечення належного рівня протидії антитерористичним загрозам призводило до численних людських жертв, матеріальних та моральних збитків.

Встановлено ряд фактів щодо Радянського Союзу як своєрідної біоімперії з виробництва, дослідження та зберігання біологічної зброї. Законодавство СРСР носило фрагментарний характер. Водночас питання створення й використання біологічної зброї «маскувалися» під нормами різних документів. Це, в свою чергу, свідчило про прагнення однієї з провідних на той час держав володіти можливістю знищувати ворога за допомогою біологічної зброї і тим самим впливати на світові процеси.

Доведено, що ключовим елементом сучасного біотероризму є організований на високому рівні його структурний характер. Сучасна біотерористична діяльність ґрунтується на можливостях застосування новітніх гібридних біологічних технологій, що забезпечує досягнення ключових завдань біотероризму – маніпулювання людською свідомістю шляхом залякування населення та впливу на органи державної влади. Тобто, на сучасному етапі розвитку постіндустріального суспільства методи здійснення біотероризму постійно удосконалюються, а суб'єкти біотерористичної діяльності опановують інноваційні механізми вчинення різного роду посягань як на життя і здоров'я людей, так і на встановлення необхідного напрямку процесів їх мислення, формування духовності, моралі, поглядів та уподобань. До цього ж, особливого занепокоєння викликає теперішня ситуація щодо поширення небезпечного коронавірусу, який вже спричинив масштабні негативні наслідки для країн усього світу та України зокрема. Науковці досі дискутують про природну еволюцію цього вірусу чи про його штучне виведення у лабораторії.

Пандемія COVID-19 – це виклик усьому суспільству, який поділив світ на «до» і «після». Зовнішня самоізоляція держав та введення внутрішніх карантинних режимів спровокували низку істотних соціально-економічних негараздів, зокрема: спад економіки, скорочення прямих іноземних інвестицій, зростання соціальної напруги та бідність. А найголовніше, що дана інфекція на сьогодні становить безпосередню загрозу суспільству, вражаючи людей, незалежно від їх соціального та економічного становища.

Здійснені авторські розробки мотиваційних передумов формування біотероризму в усьому світі показали, що у сучасний період на перший план часто виступають ідеї, що відображають як соціально-політичні так і національно-територіальні (геополітичні) та релігійні інтереси.

Щодо України, то з'ясовано, що наша країна має позаблоковий статус, добровільно відмовилася від ядерної зброї та інших видів зброї масового ураження, а також ніколи не виступала агресором. Однак, враховуючи уроки історії та наявність у сучасному світі численних терористичних організацій, які за будь-яку ціну прагнуть реалізувати свої цілі, реальність біотероризму є очевидною на сьогодні і для України.

У підрозділі 1.2. *«Концептуальні підходи щодо визначення суспільно-негативних характеристик біотероризму»* для кращого розуміння біотероризму та виокремлення його ознак, розглянуто деякі аспекти тероризму загалом.

Опрацювавши наукові матеріали щодо особливостей технологічного тероризму в світовому масштабі, ми прийшли до думки про те, що застосування біологічних методів масового ураження при здійсненні терористичних актів стосовно об'єктів техногенної сфери, а також загроза їх знищення не виходять за межі традиційного розуміння тероризму (хоча і може відрізнятися масштабами збитків), носить міжнаціональний характер, однак вимагає особливого нормативно-правового регулювання в нашій країні в період активізації збройного конфлікту на Сході України і агресивних військових дій Російської Федерації проти нашої держави, а саме: територіальної цілісності та суверенітету. У зв'язку з вищевикладеним, проблеми протидії біологічному тероризму в Україні набувають особливої активності.

Окрему увагу приділено теоретико-правовому аналізу принципів протидії біотерористичних загроз в Україні як самостійного і важливого чинника удосконалення державного адміністративно-правового механізму системи національної безпеки. Під спеціальним принципом законодавчого забезпечення протидії біотероризму слід розуміти основні керовані універсальні орієнтири, яким необхідно послідовно слідувати та застосовувати для впливу на будь-який об'єкт загрози чи певну сферу суспільних відносин: економічну, соціальну, наукову, технічну, яких у сукупності необхідно розглядати як систему з відповідними взаємозв'язками між певними підсистемами та елементами.

З метою обґрунтування позиції щодо доцільності внесення у чинне законодавство поняття «біологічний тероризм» запропоноване авторське пояснення принципу законності адміністративно-правового забезпечення протидії біологічному тероризму як специфічному елементу комплексної суспільно-негативної категорії «тероризм». Закон України «Про боротьбу з тероризмом» як

основний нормативно-правовий акт антитерористичного законодавства, хоч і не містить окремих (спеціальних) норм про заходи протидії біотероризму, однак конкретизує принцип законності визначенням компетенції державних органів, задіяних у проведенні антитерористичних операцій і плануванні заходів щодо припинення проявів, у тому числі і біотероризму як сучасного різновиду терористичної діяльності.

Дотримання принципу законності у сфері протидії біотероризму, за нашим переконанням, полягає у наступному. У першу чергу покарання призначається уповноваженим Конституцією України органом – судом. Крім того, вказано на ще один важливий елемент принципу законності у боротьбі з проявами біологічного тероризму, який полягає у тому, що державна політика України у сфері протидії тероризму ґрунтується на визнанні головним завданням вжиття превентивних заходів, застосувавши які, можна припинити підготовчу біотерористичну діяльність, тобто здійснення акцій, що загрожують життю і здоров'ю громадян і безпеці держави.

Подальша реалізація цього принципу, на нашу думку, повинна здійснюватись на підставі законодавчо закріплених адміністративно-процесуальних заходів, які повинні включати в себе: 1) збір і аналіз інформації про терористичну діяльність суб'єктів біологічного тероризму на території України; 2) створення системи гарантування безпеки суспільства і держави від біологічних терористичних посягань; 3) координацію діяльності правоохоронних органів України з подібними органами інших держав.

Виокремлено розуміння біологічного тероризму як самостійного виду тероризму, що характеризується підвищеною суспільною небезпекою. Окрім цього, розкриваючи склад біотероризму, враховано ще одну значиму особливість. Зокрема, в багатьох випадках його жертвами можуть стати громадяни різних країн і шкода буде заподіяна не одній, а багатьом державам. Тому, зважаючи на цей механізм здійснення актів біотероризму й настання його наслідків, в основі яких лежить поширення інфекції, біотероризм досліджено як різновид міжнародного тероризму.

Доведено, що головна мета біотероризму – це керування людьми без знищення матеріального світу. Для досягнення своєї мети терористи використовують різні методи, але найбільшу небезпеку для людського суспільства становить стан раптового й непередбаченого використання хімічної, бактеріологічної, радіологічної, ядерної зброї масового знищення.

Підрозділ 1.3. «Біотероризм як загроза біобезпеці держави» присвячено аналізу законодавчих категорій та доктринальних тлумачень визначення біологічної безпеки та біологічного тероризму, а також проблем забезпечення біобезпеки та протидії біотероризму на державно-правовому рівні в Україні.

Встановлено, що питання біологічної безпеки є важливою складовою національної безпеки України. Перебуваючи у тісному політико-економічному контакті із значною кількістю зарубіжних країн, нашій державі у тому чи іншому випадку можуть загрожувати наслідки проявів біотероризму у світі, про що свідчить аналіз окремих видів терористичної діяльності, що сформувалися та закріпилися у ХХ столітті та технологічно удосконалюються у ХХІ столітті.

В аспекті передумов виникнення окремих сучасних видів технологічного тероризму на межі тисячоліть та з метою формування пропозицій його адміністративно-правової протидії, охарактеризовано еволюцію розвитку біологічного (бактеріологічного) тероризму у порівнянні з іншими суміжними злочинними проявами – ядерним, хімічним тероризмом, а також за допомогою здійснення взаємних характеристик встановлено причини розвитку біологічного тероризму та можливості його розповсюдження в Україні. На протигагу минулому періоду суспільного буття, сучасні оцінки в цій сфері базуються на переконанні, що значна маса терористичних груп не володіють ні фінансовими, ні технічними ресурсами, потрібними для придбання ядерних озброєнь. Проте, вони можуть нагромаджувати достатньо матеріалів для виготовлення зброї радіологічної дисперсії, а також деяких біологічних і хімічних отруйних речовин.

Виокремлено наступні причини ймовірності використання терористами саме біологічної зброї: 1) біологічні речовини (бактерії, віруси, рикетсії, грибки) легко і дешево створюються за порівняно короткий час та можуть бути виготовлені людиною, яка володіє на достатньому рівні фаховими знаннями та має відповідне обладнання; 2) навіть у невеликих кількостях така зброя може становити реальну загрозу та є значно дешевшою від ядерної та хімічної зброї.

Досліджено, що когорта вчених-біотехнологів на теперішній час називають джерелами біологічної небезпеки природні та генетично модифіковані збудники інфекційних захворювань, неконтрольоване клонування людей і тварин, неконтрольована техногенна діяльність, а різновидом біотероризму визнають чинник поширення продовольчої продукції, що містить генетично модифіковані організми.

За результатами обґрунтування різних наукових позицій щодо соціально-політичної, правової проблематики забезпечення біобезпеки та протидії біотероризму зроблені авторські висновки: 1) В Україні 90-ті роки – це початковий період розуміння біологічних ресурсів та їх оформлення загалом; 2) відсутність самостійних спроб розвитку біотехнологічних досліджень, а також брак у системі охорони здоров'я лабораторної бази для швидкої індикації біоагентів; 3) нехтування правлячими колами продовольчою безпекою країни; 4) відсутність дієвих програм щодо організації захисту населення при біотерористичній атаці та ліквідації її наслідків; 5) глибоке відставання України від світових лідерів у сфері біотехнологій; 6) система державного законодавства з питань біологічного захисту населення України була не сформована.

Пріоритетність правового збагачення України в період 2000-их років була продиктована курсом на економічний прогрес, політичну стабільність та гарантування безпеки держави, в тому числі і біобезпеки. Проте, спектр цієї програми триває й досі.

У підрозділі 1.4. «Нормативно-правові акти у сфері протидії біотероризму» проаналізовано правове регулювання протидії біотерористичним загрозам в Україні. Правове забезпечення протидії біологічному тероризму як чиннику дестабілізації санітарно-епідеміологічної обстановки на території країни забезпечується за допомогою норм і приписів нормативно-правових актів законодавства України, зокрема, Конституції України, законів України «Про

національну безпеку», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» та інших нормативно-правових актів. Однак, аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення протидії біологічному тероризму в Україні надав підстави стверджувати про незавершеність створення системи національної безпеки України. Прийнятий на виконання норм Конституції України Закон України «Про національну безпеку» визначає основи та принципи національної безпеки, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. У даному законі закріплені офіційні тлумачення основоположних взаємопов'язаних безпекових категорій. Зокрема, розкрито поняття «національна безпека України», «національні інтереси України», «загрози національній безпеці України». Виходячи із розуміння цих дефініцій, зроблено наступні висновки: 1) поняття «безпека» є ширшим за поняття «біобезпека», тому наявність ознак першого (таких як: динамічний стійкий стан захищеності від загроз і небезпек; відсутність ризику, загроз і небезпек; система заходів, спрямованих на створення певних умов; дотримання певних параметрів, норм) є ідентичними для останнього; 2) стратегічний рівень біобезпеки охоплює практично всі сфери життєдіяльності людини та суспільства (в екологічній, сільськогосподарській, медичній, продовольчій, соціально-гуманітарній, науково-біотехнологічній, біотехногенній та інших сферах), і саме тому порушення балансу біобезпеки через призму реалізації біозагроз потягне за собою негативні дії у вигляді дестабілізації соціально-економічної, політичної, науково-технічної, інформаційної, демографічної та інших ситуацій. Як наслідок – створення значної небезпеки для цілісної системи національної безпеки України; 3) біобезпеку слід розглядати як невід'ємну складову національної безпеки України, так як у зовнішньодержавних, внутрішньодержавних сферах держави забезпечення належного рівня біобезпеки є пріоритетним, життєво важливим завданням; 4) нехтування рівнем біобезпеки може призвести до неприйнятної шкоди для держави, суспільства, життя і здоров'я людини.

Однак, на основі аналізу цього нормативно-правового акту зазначено, що поряд із наявністю стратегій воєнної, громадської та кібербезпеки, як документів довгострокового планування, які розробляються на основі Стратегії національної безпеки України, вищезазначений закон не містить Стратегії біологічної чи бактеріологічної безпеки.

На нашу думку, юридичний дефект у нормативно-правовому регулюванні відносин національної безпеки є більш очевидним ще й тому, що, визначаючи дані категорії, законодавець до найважливіших національних пріоритетів нашої держави відносить питання забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства та надає Президенту України повноваження щодо прийняття у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошення, у разі необхідності, окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації.

Обґрунтована позиція про пріоритетність і нагальність вироблення законодавчої стратегії щодо формування пакету нормативно-правових актів у сфері протидії біотероризму.

Досліджено міжнародне співробітництво України з питань боротьби з біотероризмом через шлях приєднання України до відповідних міжнародних договорів, укладених у рамках ООН та інших міжнародних організацій, членом яких є Україна, а також через напрям взаємодії з ЄС відповідно до норм міжнародного права. Ефективну співпрацю з питань, що становлять взаємний інтерес з протидії біотероризму, Україна реалізовує як на універсальному так і на регіональному рівнях (з НАТО, ЄС), а також на двосторонньому рівні.

Вказано інформацію щодо діяльності в Україні установ лікувально-медичного, наукового, спеціалізованого та виробничого профілю, які мають банки мікроорганізмів або працюють з продуктами їх життєдіяльності, і входять до сфери дії КБТЗ. Також в Україні створена Міжнародна міжурядова організація Український науково-технологічний центр. Акцентовано увагу на приєднанні України до Глобального порядку денного з безпеки здоров'я – глобальної ініціативи Центрів контролю за захворюваннями (США), що розпочалася у лютому 2014 року задля побудови безпечного світу, захищеного від небезпек інфекційних захворювань.

У Розділі 2 «Характеристика основних видів біозагроз» в межах трьох підрозділів розглянуто питання біонебезпечних видів діяльності, біологічних ризиків, соціальних та правових наслідків реалізації біозагроз.

Підрозділ 2.1. «Правове регулювання біонебезпечних видів діяльності» присвячений визначенню поняття «біонебезпечні види діяльності» та питанням забезпечення дієвого механізму захисту і правового регулювання біонебезпечних видів діяльності.

Під біонебезпечними видами діяльності запропоновано розуміти такі види діяльності, які потенційно можуть спричинити негативний вплив на біологічну функцію людської особи, а також на біологічні об'єкти природного середовища, в тому числі рослини та тварини.

Відповідно до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. До актів, що регулюють питання правового забезпечення біонебезпечної діяльності, що пов'язана з інфекційними біологічними ризиками, серед інших можна віднести Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Постанову КМУ «Про затвердження Положення про контроль за відповідністю імунобіологічних препаратів, що застосовуються в медичній практиці, вимогам державних та міжнародних стандартів», ДСП № 9.9.5.035-99, ДСП № 9.9.5-064-2000 «Положення про порядок обліку, зберігання, обігу, відпуску і пересилки культур бактерій, вірусів, рикетсій, грибів, найпростіших мікоплазм, бактерійних токсинів, отрут біологічного походження» та інші документи.

У процесі дослідження вказано на важливість дотримання принципу «обережності», який потребує застосування відповідних заходів при вирощуванні і культивуванні ГМ-рослин. Обов'язковою умовою використання ГМО у відкритій системі є наявність методів і методик їх ідентифікації, розроблених за міжнародними стандартами та затверджених в установленому порядку в Україні. Забороняється вивільнення в навколишнє природне середовище ГМО без оцінки

впливу на довкілля та до їх державної реєстрації. Державну реєстрацію ГМО та продукції, виробленої з їх застосуванням, здійснюють центральні органи виконавчої влади.

Доведено, що в Україні щорічно обсяги накопичення відходів, кількість полігонів і звалищ для їх захоронення значно збільшуються. Це, в свою чергу, призводить до погіршення санітарного стану населених пунктів, забруднення річкової мережі, об'єктів інфраструктури сільського господарства, виникнення ряду захворювань серед жителів певної місцевості. На сьогодні основними джерелами утворення відходів є підприємства гірничорудного, хімічного, металургійного, машинобудівного, паливно-енергетичного, будівельного та агропромислового комплексів. Але лишень окремі з них мають сучасно обладнані сховища для зберігання небезпечних відходів та установки з їх знешкодження. Загалом на державному рівні відсутня ефективна система переробки й утилізації небезпечних відходів, вкрай недостатньо впроваджуються сучасні технології залучення відходів до господарського обігу, практично не використовується позитивний міжнародний досвід у сфері поводження з відходами і регулювання обігу небезпечних речовин.

Особливу увагу приділено контролю за діяльністю в лабораторіях (відділах, відділеннях) мікробіологічного профілю, який повинен відбуватися незалежно від форми власності та відомчої належності задля забезпечення індивідуальної та загальної безпеки, запобігання винесенню інфекцій за межі лабораторій, попередження нещасних випадків та професійних захворювань. Для прикладу названо сучасну ситуацію у світі, пов'язану із Covid-19. Так як достовірної інформації щодо походження коронавірусу наразі немає, допускається думка про те, що такі віруси можуть створюватися у лабораторіях.

У підрозділі 2.2. «Біологічні ризики в контексті біобезпеки» з'ясовано, що стрімкий розвиток світових біотехнологій одночасно створив новий і більш високий рівень біоризиків.

Проведено аналіз основних джерел виникнення біологічних загроз, до яких віднесено: 1) епідемії та спалахи інфекційних захворювань людини; 2) епізоотію (висока захворюваність серед тварин); 3) епіфітотію (розповсюдження інфекційного захворювання рослин на значних територіях); 4) аварії на біологічно небезпечних об'єктах; 5) природні резервуари патогенних мікроорганізмів; 6) транскордонне перенесення патогенних мікроорганізмів, представників флори і фауни, небезпечних для екологічних систем; 7) диверсії на біологічно небезпечних об'єктах; 8) біологічний тероризм; 9) застосування біологічної зброї державою.

Обґрунтовано, що сучасний світ неможливо уявити без новітніх біотехнологій. З одного боку, їх створення та розвиток є запорукою надзвичайно широких перспектив, таких необхідних суспільству. Попри це, Україна, хоч і намагається інтегрувати інновації досліджень з генетично змінених організмів, стикається з рядом проблем. Зокрема, відсутність матеріально-технічної бази, постійний брак коштів на забезпечення досліджень з генної інженерії, а також законодавча неврегульованість діяльності з розробки та використання ГМ рослин на державному рівні призвели до того, що нинішній стан аграрної галузі обумовлюється використанням інноваційно-технологічних процесів, безпечність яких не гарантована.

Звернено увагу на маніпуляції, пов'язані із застосуванням методів клітинної та генної інженерії, які безпосередньо впливають на зміну генома та виникнення мутацій у навколишньому середовищі. Унаслідок цього нові організми можуть набувати надзвичайної патогенності, що може призвести до поширення невідомих хвороб.

Ці та інші факти підтверджують актуальність особливої уваги до цих проблем та всебічного підтримання державної системи з контролю за ефективністю заходів біобезпеки будь-якої країни, у тому числі й України.

Зроблено акцент на моніторингу епідеміологічної ситуації, який необхідний для ідентифікації біоатак і запобігання епідемії на ранній стадії її розвитку. Невеликий спалах захворювання може спровокувати більш серйозну атаку та наслідки. Своєчасне розпізнавання і застосування належних профілактичних заходів (як ефективних вакцин і антибіотиків) здатне послабити негативні наслідки біотероризму. Протиепідемічні заходи передбачають введення обмежувальних заходів, активного виявлення нових випадків інфекції, госпіталізацію хворих з клінічними проявами, ізоляцію можливо інфікованих (контактуючих) осіб (при особливо небезпечних інфекціях), посилення нагляду за якістю води та продуктами харчування, профілактичну і вогнищеву дезінфекцію, екстрену профілактику (за результатами індикації інфекційного агента).

У сучасній обстановці особливого значення набуває комп'ютерне забезпечення контролю протиепізоотичних заходів, що дозволяє вирішувати різні динамічні і оптимізаційні задачі, а також надає можливість об'єднати фахівців в цій галузі за допомогою Інтернет мережі. Це, насамперед, розробка спеціальних навчальних та популяційних програм для збільшення ефективності медичних знань. Для швидкого реагування на біотерористичну атаку весь медичний персонал епідеміологічних служб повинен володіти спеціальними навичками і знаннями, що стосуються поведінки у відповідній ситуації. Це відноситься не тільки до персоналу епідеміологічних служб, а й до персоналу швидкої допомоги, який першим дізнається про проблему, а також персоналу фармацевтичних і лікарняних лабораторій. Раннє виявлення та швидке реагування на біоатаки залежать від кваліфікації всіх цих фахівців.

Підрозділ 2.3. «Соціальні та правові наслідки реалізації біозагроз» присвячений характеристиці системи чинників, які провокують негативні тенденції в соціальній і правовій сферах суспільства. Найбільш значущим для українського населення є отримання даних про загрози для безпеки людини і довкілля, що походять від застосування біологічної зброї. Через брак достовірної відкритої інформації про витік патогенів на зовні, неможливо спрогнозувати їх наслідки, а ще важче передбачити наслідки біотероризму. Як результат – багато держав не бачить прямої загрози біотероризму для безпеки на глобальному, національному та індивідуальному рівнях. До того ж, всередині держави біотероризм не сприймається населенням як потенційна загроза, що робить його більш привабливим для біотерористів.

У літературі існують різні погляди щодо понять «загроза», «біозагроза», і це, очевидно, надає змогу відповідним урядовцям та окремим членам суспільства виправдовувати будь-які свої дії, запевняючи, що вони повністю відповідають

національним інтересам держави. Попри це, визначенню сукупності загроз завжди повинно передувати розуміння того, що загроза є суб'єктивно усвідомлюваною категорією. Саме тому, через оцінку ступеня загрози, може бути здійснений перехід від стану безпеки до стану небезпеки, або навпаки.

Біобезпека посідає важливе місце в системі національної безпеки держави. Дійсно, аналіз найбільш актуальних в умовах сьогодення біологічних загроз надає змогу отримати інформацію про джерела їх виникнення та способи виявлення. Але, як би себе не проявляли біологічні агенти, варто пам'ятати, що їх природні властивості можуть бути використані в терористичних цілях. Інфекційні захворювання, продукти синтетичної біології, різного роду мікробіологічні засоби, премікси, що поширені у сільському господарстві – це далеко не повний перелік біозагроз, які на теперішній час проявляють себе найактивніше. Під впливом цих біоатак держави та міжнародна спільнота інколи можуть не звернути увагу на радіус їх дії, проігнорувати важливу інформацію або відреагувати запізно. Тим самим людство «дозволяє» чинити ці атаки надалі, так би мовити, легалізує їх дію. Але згодом це призводить до жахливих соціальних та правових наслідків: руйнується система охорони здоров'я, страждає освіта, право на працю, забезпечення харчами та водою, правова система, створюється загальна атмосфера страху. До цього ж, непоправної шкоди зазнає навколишнє середовище, яке під впливом несприятливих біологічних чинників видозмінюється, втрачає ціннісні природні ресурси.

Визначено, що одним із основних питань щодо мінімізації та ліквідації соціальних та правових наслідків від реалізації біозагроз є забезпечення життєдіяльності населення. Порядок такого забезпечення визначається відповідними постановами Кабінету Міністрів України та відповідними рішеннями обласних і місцевих органів. По суті, вони організують комплекс заходів, спрямований на створення і підтримання умов, мінімально необхідних для збереження життя і здоров'я людей у карантинних зонах при виникненні епідемій, а також у зонах бактеріологічного зараження. Особлива увага приділяється забезпеченню лікарень медичним майном та медикаментами.

Акцентовано увагу на важливості продовження реформування нормативно-правової бази біологічної безпеки на основі аналізу показників результативності, які б дали змогу оцінити ефективність державної політики.

Розділ 3 «Механізм адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму» складається з трьох підрозділів, в яких висвітлено механізм адміністративно-правового регулювання та визначено роль основних інституцій щодо адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму через аналіз організаційно-правових основ їх діяльності, проведено дослідження правового забезпечення адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації. У підрозділі 3.1. «Зміст та структура механізму адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму» досліджено поняття адміністративно-правового забезпечення протидії проявам біотероризму, під яким слід розуміти застосування спеціальними суб'єктами владно-імперативного впливу, спрямованого на охорону, реалізацію і розвиток суспільних відносин, що знаходять свій вираз у винесенні правових актів, та має на меті попередження, зміну або припинення протиправної поведінки суб'єктів правовідносин, в яких вони задіяні, тобто

вчинення умисного, свідомого, протиправного та цілеспрямованого застосування патогенних мікроорганізмів або погроза їх застосування з метою дестабілізації діяльності органів влади, міжнародних організацій.

Виходячи з факту тривалого існування у правовій науці теоретичної категорії «механізм правового регулювання», зроблено висновок, що державу представляють суто фізичні особи – представники трьох гілок влади, а тому питання щодо належного/неналежного виконання конституційних гарантій мають бути адресовані лише представникам держави. З часу прийняття Конституції України реалізація конституційних і законодавчих приписів унеможлиблюється внаслідок цілком об'єктивних причин: розробники важливого для суспільства і держави закону наділили громадян обов'язками і відповідальністю, а представників державних інституцій – лише владою і повноваженнями, що суттєво суперечить принципам правової держави і верховенства права.

Теоретичні бачення радянських та вітчизняних науковців стосовно механізму правового регулювання суспільних (правових) відносин та його складових (протидія, забезпечення) нараховують численну кількість правових засобів (категорій), які, на думку їх авторів, входять до механізму правового регулювання, а саме: юридичні норми; нормативно-правові акти, правові відносини, суспільні відносини, адміністративно-правові відносини; правосвідомість (в тому числі й соціалістична), юридичний примус, юридична відповідальність, законність, правова культура; норми адміністративного права (закони, нормативні акти); заборона певних дій, акти тлумачення норм адміністративного права; акти реалізації адміністративно-правових норм і відносин тощо. Проте, жодна з них не обумовлює, що механізм адміністративно-правового забезпечення реалізації приписів закону залежить від наявності «механізму примусу» представників державних інституцій до добросовісного, ефективного виконання цих приписів, а також застосування «механізму примусу» має нерозривний зв'язок з якісним, чітким, конкретним і обґрунтованим визначенням цілей, завдань, функцій та обов'язків, процедур їх реалізації (тобто, що і як робити в ім'я цих цілей та завдань).

Акцентовано увагу на проблемних питаннях в організації протидії біотероризму, які потребують вирішення: підвищення рівня готовності держави в цілому до можливих проявів біотероризму; підвищення рівня інформування населення через засоби масової інформації щодо отримання необхідних знань про біотероризм та організацію протидії його проявам; підвищення професійної підготовки медичного персоналу лікувально-профілактичних закладів та державної санітарно-епідеміологічної служби з питань біотероризму. Введення в освітні програми медичних вузів та середніх навчальних закладів питання медико-біологічних аспектів біотероризму. Лікувально-профілактичні заклади та спеціалізовані медичні установи повинні бути готовими до прийому великої кількості постраждалих від біологічної зброї. Необхідно передбачити створення запасів антибіотиків, антитоксинів, імунобіологічних препаратів та інших медичних засобів життєзабезпечення. Потребує переоснащення лабораторна база мікробіологічного профілю.

Доведено, що рушійною силою належного державного управління (адміністрування) різними питаннями суспільного буття, в тому числі і питанням

протидії біотероризму, є конкретизація правового статусу представників державних інституцій.

У підрозділі 3.2. «Роль основних інституцій України в механізмі адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму» розглянуто питання основних інституцій у сфері адміністративно-правового забезпечення боротьби з біотероризмом.

У системі основних національних органів визначено ключову, фундаментальну роль Ради національної безпеки і оборони України щодо протидії біотероризму. Так як цей орган, володіючи координаційно-контролюючими функціями по відношенню до виконавчої гілки влади, в свою чергу, забезпечує виконання вказаних рішень підконтрольними міністерствами та відомствами.

Проведено аналіз діяльності Кабінету Міністрів України як центрального органу виконавчої влади щодо системних ланок державних інституцій власної ієрархії, задіяних у протидії біотероризму, Міністерства охорони здоров'я та Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Однак, функцію останніх окреслено як фрагментарно-координаційну, оскільки вони контролюють виключно галузеві органи.

Охарактеризовано роль нових виконавців у частині забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. В результаті виявлено сподівання, що стабільній санітарно-епідемічній ситуації та збереженню громадського здоров'я сприятиме переорієнтація системи охорони здоров'я у напрямі створення законних механізмів із розгалуженою системою санітарно-епідеміологічних станцій і численним кадровим потенціалом.

Безпосереднє значення в питаннях протидії біотероризму відіграють правоохоронні органи, які здійснюють практичну протидію біотероризму в межах контрольних-наглядних, оперативних-розшукових та інших заходів. Вказане значення з основною масою правоохоронних органів пояснюється, в першу чергу, значним комплексом компетенційних повноважень, що включають здійснення оперативно-розшукової, адміністративно-юрисдикційної, кримінально-процесуальної та інших видів діяльності, спрямованих на боротьбу злочинно-терористичних проявів, наявністю значної системи служб та їх підрозділів. Виходячи з цього, залежно від ситуації суб'єктами попереджувальної діяльності щодо тероризму та екстремізму можуть виступати будь-які служби і підрозділи органів внутрішніх справ, служби безпеки України та їх представники.

Звернено увагу на комплексну взаємодію й співпрацю органів державної влади в сфері боротьби з біологічними атаками сучасності. Зокрема, позитивною практикою можна назвати прийняття 17 березня 2020 року Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)», відповідно до якого передбачено створення правового підґрунтя для оперативного здійснення державою комплексу невідкладних заходів для попередження та лікування коронавірусної хвороби (COVID-19).

Підрозділ 3.3. «Адміністративно-правовий режим надзвичайної екологічної ситуації як організаційно-правовий інструмент протидії біотероризму» присвячений дослідженню ролі запровадження адміністративно-правового режиму

надзвичайної екологічної ситуації як організаційно-правового інструменту протидії біотероризму.

З'ясовано, що сьогодні в чинному законодавстві України існує ряд положень, які стосуються як загальних заходів протидії біотерористичним проявам, так і запровадженню адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації. Встановлено, що на практиці запровадження адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації в Україні здійснювалося з ціллю нейтралізації наслідків катастроф та аварій техногенного характеру. Найбільш сумнозвісною можна вважати катастрофу на Чорнобильській АЕС.

Для реалізації запровадженого режиму та боротьбу з наслідками аварії було прийнято окремий пакет нормативних актів, а саме: «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблоку цієї АЕС на екологічну безпечну систему», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» тощо.

Визначено, що в Україні діє низка чинних нормативно-правових актів щодо забезпечення адміністративно-правових режимів надзвичайної ситуації та надзвичайної екологічної ситуації, які застосовуються у боротьбі з біологічним тероризмом. Доведено, що відповідні нормативно-правові акти, спрямовані на введення на окремій адміністративній території дії адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації, не є стандартними, з огляду на наявність специфічних конституційно-правових та адміністративно-правових ознак. Процедури оголошення окремої території зоною надзвичайної екологічної ситуації носять адміністративно-правовий, управлінський характер, однак, при цьому, безпосередньо пов'язані з обмеженням прав людини і громадянина. Досліджено процесуальний порядок оголошення відповідної адміністративної території зоною надзвичайної екологічної ситуації. Зокрема, оголошення відповідної адміністративної території зоною надзвичайної екологічної ситуації здійснюється шляхом підписання Указу Президента України за ініціативою Ради національної безпеки і оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України, який, в свою чергу, затверджується Верховною Радою України. Подальша процедура передбачає затвердження Указу про оголошення окремої території зоною надзвичайної екологічної ситуації Парламентом в період до двох днів, з моменту внесення звернення Голови держави. Протягом цього ж терміну, відповідно до ст. 83 Конституції України, Верховна Рада України збирається без скликання і голосує відповідно до звернення. Зроблено акцент на необхідності невідкладного доведення до відома Парламенту Президентом держави факту видання Указу про введення адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації. Це говорить про наявність системи стримувань та противаг, що проявляється у неможливості прийняття указу про введення адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації одноосібно.

Було зроблено висновок про вторинність значення адміністративно-правового режиму щодо протидії біологічному тероризму, адже його запровадження вже є наслідком вчинення біотерористичного акту. Первинну роль щодо протидії проявам

біологічного тероризму відіграють заходи запобігання, попередження та профілактики вказаного явища.

У **Розділі 4 «Напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму»** в двох підрозділах осмислюються питання вироблення якісно нової стратегії здійснення адміністративно-правового забезпечення протидії біотерористичним загрозам та пропозицій антитерористичного характеру, зокрема, щодо удосконалення окремих теоретико-прикладних засад міжнародного співробітництва України на світовій арені.

У *підрозділі 4.1. «Проблемні аспекти підвищення ефективності протидії біотероризму та шляхи їх вирішення»* визначено, що Україна як і кожна держава у світі вживає широкий комплекс, встановлених законодавством заходів, які можуть сприяти унеможливленню проявів терористичних загроз. Першочерговими серед антитерористичних заходів є визнання у національному законодавстві кримінальними злочинами діянь терористичного характеру та встановлення за їх вчинення відповідних покарань. Крім усього іншого, суб'єктами контролю за реалізацією норм і приписів законодавства про протидію різним проявам тероризму визначені Президент України та Кабінет Міністрів України.

Однак, досліджено, що реалізація вищими органами державної влади України заходів адміністративно-правової протидії різним проявам тероризму не завжди досить ефективно забезпечує захист суспільства від протиправних посягань з боку злочинних формувань. На сучасному етапі суспільно-політичних трансформацій в Україні реалізація терористичних задумів стала реально можливою загрозою. Методи здійснення біотероризму, як одного із сучасних високотехнологічних видів тероризму, постійно удосконалюються, а суб'єкти біотерористичної діяльності опановують інноваційні механізми вчинення різного роду посягань на життя і здоров'я людей.

Також не слід забувати, що на території нашої держави розташовано багато техногенно-небезпечних об'єктів і працюють екологічно небезпечні підприємства. Виходячи з цього, є підстави вважати, що терористичні прояви можуть активізуватися, в тому числі, і з можливою участю відомих терористичних угруповань міжнародної спрямованості. Тому, своєчасним було б формування комплексних превентивних заходів протидії зазначеним видам терористичної діяльності при домінуванні політичних рішень керівництва держави, визначених організаційно-адміністративних кроків структур виконавчої влади, а також створення оптимальної правової бази та відповідних спеціальних правозастосовних сил і засобів.

Аргументована думка про те, що вченими повинна бути сприйнята для впровадження в життя нова правова парадигма щодо зниження рівня занепокоєння суспільства з приводу входу світу в новий високотехнологічний етап міжнародного тероризму. Широке поширення новітніх технологічних знань призвело до зростання кількості тих, хто знайомий з процесом виготовлення біологічних речовин, вирощуванням бактерій тощо. Глобалізація світової економіки і суспільних відносин аналогічно впливають на розвиток сучасних технологій, тому напрацювання в сфері виробництва засобів біологічного (бактеріологічного) тероризму можуть бути здійснені в будь-якій державі.

У даному випадку певну попереджувальну роль щодо запобігання терористичним проявам може зіграти своєчасне реагування органів державної влади за допомогою засобів національного законодавства на внутрішні і міжнародні тенденції, що впливають на порушення законності. Зокрема, чинне законодавство України, базовим джерелом якого є Закон України «Про боротьбу з тероризмом», створює значні перешкоди терористам у можливих спробах і задумах використовувати кошти технологічного характеру для злочинних цілей.

Окрему увагу приділено Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, яка, на нашу думку, повинна бути доповнена положеннями щодо створення органу державної виконавчої влади, відповідального за організацію постійного моніторингу і виявлення біологічних загроз та можливих проявів організованої біотерористичної діяльності, а також забезпеченню розроблення, з урахуванням міжнародного досвіду, та схвалення в установленому порядку Кабінетом Міністрів України Концепції біобезпеки, біологічного захисту та протидії біотерористичним загрозам.

Набула подальшого розвитку позиція, що при тенденціях і передумовах біотерористичних загроз в світовому масштабі, своєчасними були б зусилля держав щодо створення системи превентивних заходів протидії технологічному тероризму.

Підрозділ 4.2. «Міжнародна практика адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму і можливості її застосування в Україні» присвячений розгляду питання міжнародного співробітництва України у боротьбі із загрозами виникнення біологічного тероризму, як одного із сучасних високотехнологічних видів міжнародного тероризму.

Проаналізовано факт існування загроз біологічного тероризму як глобальну проблему світової спільноти та охарактеризовано тенденції міжнародної правової протидії цьому негативному явищу. Доведено, що протидія біотероризму вимагає консолідації зусиль усіх держав, а участь України у цьому процесі здійснюється у відповідності до міжнародних договорів.

Досліджено, що основний обсяг функцій у сфері боротьби з міжнародним тероризмом покладено на Раду безпеки ООН, яка виступає найбільш авторитетною міжнародною інстанцією в питаннях міжнародної безпеки. Даний орган в своїх резолюціях неодноразово висловлював стурбованість щодо поширення тероризму у всіх його формах і проявах та формулював рекомендації зі здійснення комплексу заходів з протидії біотероризму.

Звернено увагу на визначенні провідної ролі Інтерполу як другої найбільшої після ООН міжнародної організації в здійсненні міжнародного співробітництва з питань боротьби з біотероризмом та іншими видами транснаціональної злочинності, про що свідчать правові акти, численні угоди про співпрацю, а також згадки Інтерполу в ряді міжнародних конвенцій. Інтерпол володіє унікальними інструментами і механізмами, необхідними в організації сприяння державам-членам, міжнародним організаціям, їх органам і світовій спільноті в боротьбі з актами, методами й практикою біотероризму у всіх його формах і проявах.

Здійснено аналіз норм окремих міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють питання протидії біотероризму. Розкрито їх основні нормативно-правові приписи, необхідні для виконання Україною, які полягають у тому, що для

ефективної боротьби зі збільшенням кількості і посиленням наслідків актів біотероризму, а також у зв'язку із міжнародним характером терористичної діяльності, наша держава повинна зміцнювати співробітництво в цій сфері шляхом: систематизації обміну інформацією про попередження біотероризму; виконання міжнародних конвенцій; укладання угод про взаємну правову допомогу, а також забезпечення цілого ряду інших міжнародно-правових вимог.

Встановлено, що Україна є активним учасником міжнародної співпраці щодо запобігання терористичній діяльності у цілому та виявленню загроз біологічного тероризму зокрема. Така діяльність здійснюється нашою державою через вжиття усіх практично можливих заходів. До таких заходів слід віднести зміни окремих аспектів національного законодавства для запобігання та протидії підготовки у межах власної території або за її межами біотерористичних актів, в тому числі: 1) заходів, які забороняють на її території незаконну діяльність осіб або організацій, які навмисно заохочують, підбурюють, організовують, або вчиняють ці злочини; 2) заходів, що зобов'язують фінансові установи та інші організації, які беруть участь у здійсненні фінансових операцій, вживати заходів для ідентифікації постійних чи випадкових клієнтів, які здійснюють підозрілі операції, що можуть бути пов'язані із фінансуванням терористичної діяльності чи заходів щодо її підготовки. Крім того, міжнародна антитерористична діяльність України пов'язана із діями щодо обміну інформацією на міждержавному рівні, а ще координацією заходів, які вживаються з метою попередження біотерористичних загроз шляхом створення та забезпечення функціонування каналів зв'язку між компетентними органами.

Також необхідним для ефективної участі України у процесі міжнародно-правової протидії біотерористичним загрозам є різні види обміну інформацією про: 1) біотерористичні загрози: незаконні дослідження хвороботворних властивостей мікроорганізмів (бактерій, вірусів, грибків) та отрути, що виробляються деякими бактеріями, а також збудників значної кількості найбільш небезпечних хвороб людини – чуми, холери, сибірської виразки, сапу, висипного тифу, плямистої лихоманки тощо; 2) нові види біологічних речовин, що з'являються в незаконному обігу, технології їхнього виготовлення і використовуваних при цьому речовин, а також про нові методи дослідження та ідентифікації таких речовин; 3) вчинені терористичні акти біологічного (бактеріологічного, хімічного) характеру або різного роду загрози учинення таких актів та причетних до них фізичних та/або юридичних осіб; 4) фізичних та юридичних осіб і об'єкти власності, що їх використовують для легалізації (відмивання) доходів від злочинної діяльності.

Серед інших заходів формування системи комплексної міжнародної протидії проявам біотероризму запропоновано для України встановлення нормативно-правового забезпечення обміну проектами законодавчих та інших нормативно-правових актів, а також досвідом роботи, у тому числі проведення стажувань, консультацій, семінарів і навчальних курсів, інформацією про нові способи та засоби скоєння злочинів біотерористичного характеру та іншого впливу на санітарне та епідеміологічне благополуччя людини й різних видів живих організмів.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі узагальнення відповідних концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства України, порівняльного аналізу досвіду інших країн, розроблено наукові положення й отримано нові результати, що у сукупності розв'язують важливу наукову проблему адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму. У роботі вирішено наукове завдання, що полягає у визначенні теоретичних засад, науково-методичних та практичних рекомендацій щодо адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму з урахуванням захисту від наявних та потенційних, внутрішніх і зовнішніх загроз. Одержані в процесі дослідження наукові результати дають підстави для висновків, рекомендацій та узагальнень, що мають як теоретичне, так і прикладне значення. Найістотнішими з них є:

1. Історія багата прикладами застосування біологічно уражаючих агентів. Ще з прадавніх часів, переважно у військових цілях з метою розширення володінь, масштабно використовувалися хвороби для нанесення шкоди противнику.

Спецслужби впливових країн у різні історичні часи застосовували смертельні віруси, які швидко поширювалися серед людей, тварин та рослин. Адже за допомогою біологічної зброї можна у лічені години знищити економіку та населення противника, при цьому, не вдаючись до відкритої військової агресії. Варто зазначити, що розвиток вірусів, хімічної зброї ніколи не зупинявся.

Кількість терористичних актів у XXI столітті не зменшилась і не зменшується, а кількість жертв має тенденцію до зростання. Спробуємо припустити, що застосування терористичними організаціями хімічної, біологічної (бактеріологічної) зброї масового ураження найближчим часом може призвести до позбавлення життя значної кількості людей та створення у світовому суспільстві атмосфери жаху, безвихідності та загального почуття незахищеності з боку держави.

Аналіз історичного досвіду формування біотероризму як суспільно негативного явища сучасної дійсності дає підстави розглядати його таким чином:

1) як негативне антисоціальне явище, що являє собою складну соціальну систему, детерміновану взаємодією негативних чинників зовнішнього середовища й відповідних особливостей суб'єкта тероризму;

2) як правову оцінку та відображення даного суспільно негативного явища у чинному законодавстві;

3) як здійснення процесу удосконалення на принципах законності практики протидії біотероризму.

Надаючи обґрунтування великому спектру чинників, які впливають на можливість здійснення біотерористичної діяльності та виникненню біотерористичних загроз в Україні, можна висловити думку про те, що передумовами для активізації такої діяльності у нашій державі можуть стати постійні процеси трансформації суспільних відносин щодо становлення ліберально-ринкової економіки, періодичні зміни домінування векторів політичного управління та зовнішній негативний інформаційний і мілітаристичний вплив з боку Російської Федерації.

2. Біологічний тероризм як антисоціальний феномен – це процес нав'язування окремим громадянам чи суспільству в цілому, незалежно від принципів його організації, способів соціального управління або його примусової зміни шляхом проведення або погрози проведення проти населення з метою загрози його знищення біотерористичних дій насильницького характеру (з використанням біологічних засобів: бактерій, вірусів, грибків, токсинів або речовин, вироблених цими організмами), які здатні викликати широкий суспільний резонанс на основі віртуального страху або фактичного знищення максимальної кількості людей та інших елементів біорізноманіття.

Використовуючи біотероризм як спосіб ведення політичної боротьби у суспільстві, окремі представники такого суспільства поступово перетворили його на явище глобального масштабу. Слід доповнити, що такому стану справ сприяла здатність суб'єктів біотерористичної діяльності використовувати досягнення технічного прогресу у частині різносторонньої озброєності виконавців при виборі біологічних способів впливу на якісний стан біорізноманіття.

Щодо співвідношення понять біологічного тероризму і міжнародного тероризму, то тут варто відзначити наступне. Біологічний тероризм слід розглядати як різновид міжнародного тероризму у випадку, якщо йому притаманні ознаки складу діяння міжнародного характеру. Ці ознаки чітко зафіксовані в документах Інтерполу з боротьби з міжнародним тероризмом.

З метою формування дієвих пропозицій щодо вдосконалення системи адміністративно-правового регулювання протидії біотероризму досліджено інформацію про якісні характеристики біологічної зброї, зокрема, її вражаючу дію, високу токсичність та інші переваги: 1) складність виявлення таких речовин за допомогою антитерористичних методів; 2) проміжок часу між використанням і початком дії на людей, що дає можливість виконавцям біотерористичних атак безперешкодно покинути місце злочину; 3) відсутність залишених біологічними речовинами слідів на місці злочину, що дозволяє терористам приховувати джерело вражаючої дії; 4) можливість використання біологічної зброї в рамках малої, за масштабами нападу, локації з метою демонстрації рішучості терористичної організації до більш масштабних дій; 5) можливість нанести великі втрати в збройних силах держави або колосальні збитки для економіки країни; 6) швидке досягнення панічного стану населення, який настає через прихований характер цих речовин, що представляють собою дезодоровані і прозорі мікроскопічні субстанції, а також інші соціальні потрясіння, які виникають через застосування біотерористичної зброї; 7) відносна легкість, з якою ця зброя може бути виготовлена, придбана, а також переміщена з однієї країни в іншу, що розташовані навіть на різних континентах.

3. Аналіз законодавчих категорій та доктринальних тлумачень за проблематикою дослідження дають підстави зазначити, що визначення біологічної безпеки принципово відрізняється від загального поняття про національну безпеку, оскільки спрямоване на попередження біологічних негативів шляхом виявлення, запобігання та нейтралізації реальних та потенційних загроз екологічного характеру національним інтересам.

Розуміння екологічної безпеки, ключове для даної норми, має чітко визначені правові рамки. Вони детерміновані встановленими законодавством критеріями якості навколишнього природного середовища, його окремих елементів, якості

продуктів харчування, одягу, житла тощо, дотримання яких дозволяє забезпечувати екологічну безпеку. Відповідні критерії закріплені системою екологічних нормативів, серед яких центральне місце займають нормативи екологічної безпеки щодо гранично допустимих: концентрації забруднюючих речовин у воді, повітрі, ґрунті; рівня акустичного, електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого фізичного впливу на навколишнє природне середовище; вмісту шкідливих речовин у продуктах харчування та тваринних кормах. Крім нормативів екологічної безпеки підтримання належної якості навколишнього природного середовища та екологічної рівноваги повинно забезпечуватися дотриманням нормативів гранично допустимих викидів та скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних чинників, що виходять з кожного конкретного стаціонарного джерела забруднення.

Визначення та характеристики у національних законодавчих актах понять «біологічна безпека» та «біологічний тероризм» не знайшли свого закріплення, що є юридичними дефектами окремих законів України. Такий стан правового регулювання протидії біотерористичним загрозам у сучасних умовах визначається нами як необґрунтована самовпевненість законодавця щодо нереальності та відворотності терористичних впливів в Україні та відсутність бажання удосконалювати законодавство нормами, що ґрунтуються на результатах досліджень та висновках представників правової науки.

Прийняття Закону України «Про національну безпеку» є важливим етапом багатопланової адміністративно-правової роботи державних органів щодо втілення в життя системи національної безпеки, яка потребує подальшого удосконалення і розвитку шляхом прийняття змін та доповнень до відповідних законодавчих і нормативних актів. Пріоритетним завданням держави визначається боротьба з проявами біотероризму, захист населення від безконтрольного та протиправного розповсюдження продукції, що містить ГМО, збереження здорового та безпечного природного середовища.

4. Вперше проблема забезпечення біологічної безпеки на державному рівні розглянута у рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про біологічну безпеку». Констатовано, що в нашій країні відсутні програми з біобезпеки та запобігання проявам біотероризму, не створена національна система протидії можливим біозагрозам, зокрема, не сформовано автоматизованих та інтегрованих банків даних про можливі загрози біологічного та хімічного походження. Неврегульованим залишається питання державної підтримки генетично-інженерних досліджень і наукових розробок у галузі біологічної та генетичної безпеки. Встановлено, що стан біологічної безпеки не відповідає національним інтересам, не забезпечує ефективної протидії біологічним загрозам.

Загалом, правовою основою боротьби з біотероризмом є Закон України від 20.03.2003 р. «Про боротьбу з тероризмом»; підґрунтям національної системи «експортного контролю» є закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 17.05.1991р., «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20.02.2003 р., Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р., у статтях якого (ст. 439, ст. 440) передбачено відповідальність за діяльність, що суперечить Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення тощо.

У контексті дослідження проблеми адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму щодо його впливу на санітарно-епідеміологічне благополуччя населення, звернено увагу на спеціальний нормативно-правовий акт регулювання даної сфери суспільних відносин – Закон України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення». Однак, подібно до Закону України «Про національну безпеку», Закон України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» також має юридичний дефект, який, на нашу думку, полягає у тому, що законодавцем фактично визнана можливість порушення біологічної безпеки шляхом негативного біологічного впливу на життя і здоров'я людей, тобто шляхом біотерористичної діяльності. Проте сама основоположна категорія та її певна правова характеристика не знаходить відображення у нормах і приписах даного нормативно-правового акта.

Враховуючи зазначене і надзвичайну важливість боротьби з даним явищем, запропоновано прийняття закону, який би чітко визначив конкретні державні органи, їх цілі, завдання, функції, процедурні аспекти діяльності цих органів. Це питання стосується не тільки розробки, прийняття спеціальних законів й ухвалення рекомендацій щодо виконання положень Конвенції (КБТЗ), а й здійснення відповідними органами державної влади політики «ефективності» проти біологічних загроз; встановлення повного державного контролю над підприємствами, установами, що мають відношення до біологічних агентів та токсинів; налагодження так званого контакту «держава – науковець» задля нерозсіювання фахових знань за межі країни та розуміння оцінки загроз.

Зазначено інформацію про відсутність на сьогодні у міжнародній спільноті універсального міжнародно-правового акта, який би чітко регулював механізм боротьби з біотероризмом. Саме тому співробітництво держав в цій сфері ґрунтується на тих міжнародних документах, що діють у сфері боротьби з тероризмом, і які, тим чи іншим чином, стосуються злочинів, пов'язаних із застосуванням біологічної зброї в терористичних цілях. До цих документів відносяться: Конвенція про міжнародну цивільну авіацію (07.12.1944 р.); Конвенція ООН з морського права (10.12.1982 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (15.12.1997 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (09.12.1999 р.); Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму (16.05.2005 р.) та інші. В цілому, система обов'язкового міжнародного контролю за нерозповсюдженням біологічної зброї та засобів її доставки має досить обмежений характер, що значною мірою знижує ефективність її функціонування.

5. Забезпечення біологічної безпеки шляхом контролю за біонебезпечними видами діяльності, які пов'язані з інфекційними біологічними ризиками, має бути першочерговим завданням держави. Від ефективності такої діяльності прямо залежить біобезпека України.

На теперішній час набуває актуальності проблема переваги щодо отримання комерційної вигоди від вирощування життєздатних трансгенних організмів без достатнього врахування непередбачених наслідків. Саме тому, природні еволюційні зміни мають відбуватися виключно за «законами природи», з недопущенням будь-яких штучних прийомів. У випадку, якщо людина все ж таки здійснює втручання у геном живого організму, то таке втручання має відповідати ряду вимог: 1) дотримання національного законодавства про біобезпеку, кодексів поведінки та етики, а також норм міжнародних нормативно-правових актів; 2) позитивний вплив на

довкілля та суспільство, тобто бути корисним; 3) використання в інтересах підвищення ефективності системи охорони здоров'я, фармацевтичної промисловості, сільського господарства, виробництва продуктів харчування тощо; 4) відсутність ризиків та гарантування їх безпеки для людей, тварин і навколишнього середовища; 5) вигода від впровадження окремого ГМО.

Також важливим питанням є те, що необхідно чітко дотримуватись встановлених правил та норм послідовності роботи у лабораторіях під час аварійних ситуацій, оскільки цей напрям може вплинути на вивільнення небезпечних мікроорганізмів у вільне середовище.

6. До інфекційних біологічних ризиків належать масові інфекційні захворювання, такі як епідемії, спалахи, пандемії, епізоотії, інфекційні хвороби рослин; природні резервуари патогенних мікроорганізмів; штучні резервуари патогенних мікроорганізмів; генетично модифіковані збудники інфекційних захворювань. В перелік біозагроз також відноситься свідоме чи несвідоме створення небезпечних збудників або біологічно-активних речовин при проведенні біологічних досліджень, у біотехнологічній діяльності або у фармацевтичній чи харчовій промисловості. Свідоме створення або використання біозагроз проти людей, тварин чи рослин є основою біотероризму. Біобезпека, в першу чергу, стосується виникнення і боротьби із захворюваннями, які викликаються особливо небезпечними патогенами, а також фізичного збереження колекцій цих патогенів, щоб унеможливити їхнє навмисне (біотероризм) чи ненавмисне розповсюдження поза межами місць збереження.

7. Ранжування різних регіонів світу щодо ступеня біотерористичної загрози і збитку в результаті потенційної біоатаки дозволить заздалегідь оцінити ризик й сукупність критичних подій. А також ідентифікувати слабкі ланки різних сценаріїв біоатак і перерозподілити кошти допомоги національним службам, які відповідають за запобігання біоатак та ліквідацію їх наслідків. Ці технології дозволяють: будувати епідеміологічні криві і порівнювати їх з кривими-шаблонами попередніх років, щоб визначати відхилення показників від норми й відокремлювати природний спалах від штучної атаки; обчислити можливий інкубаційний період, що надасть змогу підвищити ефективність диференціального епідеміологічного діагнозу; оцінити ризик штучної атаки на основі даних про показники захворювання, джерела спалаху (точковий чи ні), незвичайних проявах (сезон, безліч епідемій різних захворювань і т.д.).

Вироблення ефективних заходів щодо запобігання і ліквідації наслідків терактів з урахуванням їх різних можливих сценаріїв повинно відбуватися на базі медикобіологічних, соціальних й економічних критеріїв. До уваги слід також брати аналіз витрат / вигод та інших індексів, що характеризують стан екології, економіки охорони здоров'я й соціальних відносин.

8. Зростаюча проблема біобезпеки населення, сільськогосподарських тварин, фітосанітарної, екологічної безпеки, якості повітря, питної води провокує настання відповідних наслідків у політичній, економічній, правовій, соціальній сферах українського суспільства.

Біозагрози детермінують соціальний та правовий устрій держави, створюють ряд негативних проблем для подальшого розвитку суспільства, згубно впливають на навколишнє середовище. До основних соціальних наслідків реалізації біологічних атак можна віднести: збідніння широких верств населення, зниження якості життя,

руйнацію трудового потенціалу суспільства, моральну та духовну деградацію, бідність, захворюваність та смертність. Така ситуація відображає все те, що безпосередньо впливає на середовище існування людини, на якість її життя, стійкість громади до єдності з природою.

Соціальні збитки суттєво позначаються на стані здоров'я великої кількості населення, тварин і, зрозуміло, на економіці всієї країни. Біоагрози існують також у вигляді неякісної їжі і питної води, чи неякісних медикаментів, або різних інтоксикантів, що знаходяться у навколишньому середовищі (наприклад, залишки біопрепаратів, пестициди, важкі метали тощо). А їх проникнення до продуктів харчування, питної води становить небезпеку для живих організмів, виникнення ряду хвороб.

Варто також зауважити, що важкі наслідки для довкілля може мати необґрунтована умисна інтродукція нових видів організмів, які здатні істотно змінити екосистему регіону, і слугують причиною значного скорочення або навіть вимирання окремих видів місцевої флори й фауни.

Останнім часом міжнародна спільнота спрямувала значні зусилля на аналіз ефективності дотримання національних законодавств, спостереження за хворобами та реагування на них, біозахист і біобезпеку. На жаль, в Україні поки ще не налагоджена законодавча співпраця з проблем біобезпеки, відсутнє міжвідомче співробітництво з проблем біобезпеки, хоча різні відомства мають активно взаємодіяти, обмінюватися інформацією, повинні розробляти стандартні підходи з оцінки біоагроз. Аналіз чинного законодавства також свідчить, що єдиного законодавчого акта, який би унормовував питання протидії біотероризму, не існує. І це, в свою чергу, породжує негативне правове поле для здійснення біотерористичної діяльності.

Ситуація, що склалася сьогодні в Україні, демонструє те, що в українському суспільстві немає розуміння того, як повинна «виглядати» національна безпека в дії, на яких принципах мають ґрунтуватися екологічні, біологічні постулати. Саме на вирішення цих проблем, які існують у кожній країні, і повинні бути спрямовані: політична воля держави, потужна законодавча база, достатнє фінансування, розвиток інноваційної, науково-технічної діяльності, наявність відповідних медичних та ветеринарних служб з кваліфікованими кадрами та лабораторіями, оснащеними сучасним устаткуванням, а також обов'язкова підзвітність, підконтрольність відповідальних виконавців.

У системі особливих пріоритетів державної політики щодо подолання біоризиків провідну роль має відігравати сфера соціального захисту населення. На теперішній час надзвичайно важливим є удосконалення державних механізмів системи соціального захисту населення, підвищення добробуту громадян, підтримка непрацевдатних та вразливих верств населення, гарантування збереженості місця роботи та оплати праці, а також належне медичне забезпечення й надання медичних послуг.

9. Протидія біотероризму виступає сьогодні основним завданням спеціальних органів державної влади, які в межах власних повноважень застосовують заходи адміністративно-правового впливу, спрямовані на боротьбу з вказаним ганебним явищем сучасного суспільства. Але цій ситуації суперечить так звана легалізація термінів «влада, повноваження, владоповноваження, суб'єкт владних повноважень»,

як складова конструкції «влада без обов'язків та відповідальності», що знайшла відповідне відображення у чинному законодавстві. Це, в свою чергу, обумовлює некерованість і безвідповідальність представників державних інституцій, сприяє порушенню прав та законних інтересів людини і держави, на відміну від гарантованих Конституцією України.

«Механізм примусу» є нічим іншим, як «стимулом» до добросовісного виконання функціональних обов'язків. Відсутність такого стимулу фактично унеможливує будь-яку ефективність «механізму правового регулювання» у будь-якій сфері суспільного буття. Безперечним також вимальовується бачення, що механізм правового регулювання може бути реалізований лише за наявності суттєво іншого підходу законодавця до визначення завдань, цілей, функцій, обов'язків та відповідальності безпосередніх представників держави.

Відсутність на конституційному і законодавчому рівнях механізму спонукання представників державних інституцій до виконання функціональних обов'язків унеможливує механізм адміністративно-правового регулювання, в нашому випадку, мати можливість реально протидіяти біотероризму.

10. Через призму аналізу загальних заходів адміністративно-правової протидії адміністративно-правові заходи протидії біотероризму можна поділити на такі групи: 1) заходи адміністративного попередження; 2) заходи адміністративного припинення; 3) заходи адміністративної відповідальності.

Заходи відповідальності є найбільшими за процесуальним обсягом, що здійснюються правоохоронними та судовими органами. Вказані заходи починаються з моменту внесення даних в Єдиний реєстр досудових розслідувань і закінчуються винесенням вироку обвинуваченому. Зрозуміло, що ці заходи є найменш проблемними в порівнянні із заходами попередження та припинення.

11. На сучасному етапі суспільно-політичних трансформацій в Україні здійснення терористичних задумів стало реально можливою загрозою. Методи здійснення біотероризму, як одного із сучасних високотехнологічних видів тероризму, постійно удосконалюються, а суб'єкти біотерористичної діяльності опановують інноваційні механізми вчинення різного роду посягань на життя і здоров'я людей. Усе це вимагає побудови системної нормативно-правової концентрації ефективних дій вищих органів державної влади у сфері протидії різного роду терористичним загрозам.

Реалізація належного адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму можливе лише за чіткої координації, злагодженості та взаємозв'язку основних інституцій, з чітким розподілом функціональних напрямків та конкретним визначенням ролі кожного з них.

До цих інституцій відносяться: Кабінет Міністрів України, Державна надзвичайна протиепізоотична комісія при Кабінеті Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, Служба безпеки України, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство енергетики та захисту довкілля України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій та Державна служба з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів. Вказані органи на різних рівнях здійснюють координаційну, контрольну-наглядову діяльність, оперативно-розшукові заходи, негласні слідчі дії тощо, відповідно до їх компетенції та з метою протидії проявам біотероризму.

12. Одним з основних механізмів боротьби з наслідками біологічного тероризму виступає запровадження адміністративно-правового режиму

надзвичайної екологічної ситуації. Запровадження цього режиму дозволяє застосувати ряд заходів, спрямованих на припинення проявів біологічного тероризму, виявлення причетних осіб до вказаного діяння, здійснення щодо них оперативно-слідчих заходів, зупинення поширення біологічної загрози на відповідній території, боротьбу з існуючими наслідками та запобігання поширенню небезпечних штамів та епідемій в майбутньому.

13. Категорії «надзвичайна ситуація» та «надзвичайна екологічна ситуація» ототожнювати не можна з огляду на: по-перше, різний зміст вказаних понять; по-друге, диферентне об'єктивне наповнення понять.

Різний зміст дефініцій «надзвичайна ситуація» та «надзвичайна екологічна ситуація» передбачає наявність загальних ознак при визначенні першого поняття, тобто негативний вплив на життєзабезпечення, економіку, соціальну сферу та навколишнє природне середовище, що відбуваються внаслідок аварій, катастроф, стихійних лих, диверсій або чинників соціально-політичного характеру. Надзвичайна екологічна ситуація, на нашу думку, передбачає негативний вплив на природну екосистему внаслідок природних катаклізмів, антропогенного впливу, в тому числі поширення вірусів та небезпечних для здоров'я штамів, що становить загрозу зміни нормального стану або знищення навколишнього середовища, і безпосередньо шкідливий для життєдіяльності людини.

За критерієм диферентного об'єктивного наповнення слід зазначити, що категорія «надзвичайна ситуація» з огляду на більш загальний та об'ємний характер є ширшою за змістом та включає в себе «надзвичайну екологічну ситуацію». Так, визначення при цьому містить «негативний вплив на певній території та/або акваторії, що завдають шкоди довкіллю», і це вказує на складову поняття «надзвичайна ситуація».

14. При встановленні ролі адміністративно-правового режиму через призму окреслення його як складової частини життєдіяльності суспільства, стає зрозуміло, що вона полягає в забезпеченні функцій держави на управлінському рівні у зоні дії режиму надзвичайної екологічної ситуації, тобто державного регулювання. Функції того чи іншого адміністративно-правового режиму визначаються нормами, які він запроваджує.

Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» говорить про визначення певного регіону зоною надзвичайної екологічної ситуації за наявності настання певних умов, які, на нашу думку, є швидше наслідком вчинення біотерористичного акту, коли відповідні штами вірусів вже набули поширення і спричиняють несприятливі для життя та здоров'я людей наслідки. Тому, в даному випадку, запровадження адміністративно-правового режиму спрямовано більше на боротьбу з наслідками вже вчиненого злочинного діяння, аніж щодо реальної боротьби та протидії реалізації самого злочину. Запровадження режиму не сприяє таким важливим напрямкам боротьби з біотероризмом як запобігання, попередження та профілактика самого явища біотероризму.

Очевидним є факт того, що припинити вчинення будь-якого протиправного діяння є більш ефективно та результативно, ніж боротися з його наслідками. Хоча, водночас буде не правильним применшувати роль адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації з огляду на масштаби загроз, які він нейтралізує, запроваджуючи додаткові фінансові та інші матеріальні ресурси з метою нормалізації екологічного стану та відшкодування завданих збитків, введення спеціального режиму постачання продукції для потреб суспільства та держави, реалізації комплексних та цільових програм громадських робіт тощо. Адже

головною метою здійснення взаємодії органів публічної адміністрації під час загрози виникнення або дії режиму зони надзвичайної екологічної ситуації вважається ефективно та швидко реагування на ситуацію, за якої існує ймовірність спричинення реальної загрози життю та здоров'ю великої кількості людей, стрімкого підвищення рівня захворюваності серед населення внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи чи інших чинників, а також самі негативні зміни, що виникли у навколишньому природному середовищі на значній території, які не вбачаються за можливе усунути без застосування надзвичайних заходів зі сторони держави.

15. Україна як європейська держава, органи законодавчої та виконавчої влади якої орієнтуються на отримання членства в Європейському Союзі, захищає демократичні цінності, права людини, її безпеку та недоторканність. Саме тому для втілення в життя безпекових положень потрібні сучасні адміністративно-правові підходи до визначення повноважень виконавчої гілки влади та принципово новий стиль державно-управлінської діяльності КМ України у частині забезпечення ефективної політики в Україні.

Наявний стан біологічної безпеки є таким, що не відповідає національним інтересам з тієї причини, що не має механізмів забезпечення ефективної протидії біологічним загрозам. Доцільно визначити серед пріоритетних завдань вищих органів державної влади здійснення системних заходів з ефективної організації системи біобезпеки держави, протидії проявам біотероризму, збереження для населення країни здорового та безпечного природного середовища.

Конкретними пропозиціями для покращення роботи Кабінету Міністрів України є здійснення формування національної системи забезпечення біологічної безпеки щодо виявлення біологічних загроз шляхом: 1) створення органу, відповідального за організацію постійного моніторингу і виявлення таких загроз; 2) приведення законодавства у відповідність із міжнародними вимогами; 3) вдосконалення наявної системи біобезпеки; 4) впровадження системи моніторингу і контролю можливих загроз біологічного походження тощо.

Діяльність РНБО України у сфері біологічної безпеки та протидії біотероризму повинна забезпечувати: 1) уникнення негативного впливу біологічних чинників на населення; 2) мінімізацію можливостей виникнення загроз біологічного походження, пов'язаних із розвитком сучасних біотехнологій; 3) розроблення чітких правил поведінки при здійсненні генетично-інженерної діяльності та роботі з небезпечними біологічними агентами тощо. Робота комісій як дорадчих органів вищих органів державної влади має стати майданчиком професійного обговорення наявних проблем у сфері здоров'я та санітарно-епідеміологічного благополуччя населення, протидії біотероризму. Також повинна забезпечуватись підготовка рекомендацій для Президента України, КМ України щодо захисту населення від біотерористичних загроз. Кадровий склад таких дорадчих органів повинен формуватися із професіоналів високого рівня, а їх робота – спиратися на наукові надбання вітчизняних фахівців у галузі права та інших наук з метою збереження наукового супроводу діяльності державних органів з удосконалення законодавства у сфері біологічної безпеки, протидії біотероризму в Україні.

Процес реформування нормативно-правових та підзаконних актів у сфері протидії біотерористичним загрозам має бути виваженим, комплексним та фінансово забезпеченим.

16. Міжнародне співробітництво України у боротьбі із загрозами виникнення біологічного тероризму, як одного із сучасних високотехнологічних видів міжнародного тероризму, здійснюється відповідно до міжнародних договорів та домовленостей про взаємну правову допомогу. Наша держава згідно укладених нею міжнародних договорів співпрацює щодо попередження, виявлення і припинення біотерористичних актів із різними суб'єктами, якими є іноземні держави, в особі їх правоохоронних органів та спеціальних служб, а також міжнародними організаціями, що здійснюють боротьбу з тероризмом.

17. Міжнародне співробітництво щодо руйнування схем фінансування різних проявів терористичної діяльності є важливим елементом у боротьбі з тероризмом в усіх країнах. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму та ряд інших міжнародних документів направлені на досягнення більшої єдності між членами Ради Європи щодо застосування заходів запобігання публічним підбурюванням до вчинення терористичних актів, залученню громадян до терористичної діяльності.

Проведені дослідження міжнародного досвіду надали можливість сформулювати пропозицію про необхідність Україні налагодити подальшу співпрацю щодо запобігання біотерористичним діянням шляхом вжиття усіх допустимих заходів, у першу чергу, через зміни вітчизняного законодавства, для протидії підготовки та вчинення у межах території держави біотерористичних дій. З цією метою нормативно-правові акти антитерористичного законодавства України повинні містити норми про можливість: а) прийняття правил, які забороняють відкриття рахунків, власники або бенефіціари яких не ідентифіковані або не можуть бути ідентифіковані, та заходів для забезпечення такими установами перевірок особи дійсних учасників таких операцій; б) відносно ідентифікації юридичних осіб – пред'явлення до фінансових установ вимоги, коли це необхідно, вживати заходів щодо перевірки юридичного статусу та структури клієнта шляхом отримання від державного реєстраційного органу, клієнта або від обох осіб доказів оформлення клієнта як юридичної особи, включаючи дані про найменування клієнта, його юридичну форму, адресу, керівників та положеннях, регулюючих повноваження щодо прийняття зобов'язань від імені цієї юридичної особи; в) прийняття правил, що накладають на фінансові установи зобов'язання повідомляти компетентним органам про усі складні, незвичайно великі операції та про незвичайну динаміку операцій, які не мають явної економічної або очевидної законної причини; г) пред'явлення до фінансових установ вимоги зберігати протягом п'яти років всі необхідні документи по внутрішніх та міжнародних операціях; г) вжиття заходів з нагляду за роботою всіх агентів, які здійснюють грошові перекази шляхом їх ліцензування; д) забезпечення заходів щодо виявлення або відстеження фізичного переміщення готівкових коштів або оборотних документів на пред'явника через кордон за умови суворого дотримання гарантій належного використання інформації і без обмеження у будь-якій формі свободи переміщення капіталу тощо.

18. На основі аналізу міжнародних нормативно-правових документів сформовано необхідний для України у найближчій перспективі план адміністративно-правових дій щодо протидії біотероризму та загрозам його виникнення, зокрема: 1) вжити відповідних заходів, зокрема у сфері підготовки кадрів для правоохоронних та інших органів з метою запобігання біотерористичній діяльності та її негативним наслідкам з одночасним дотриманням зобов'язань стосовно прав людини. Крім того, необхідним є вжиття таких заходів, які можуть бути корисними для поліпшення й розвитку співробітництва між національними

органами з ціллю запобігання біотерористичним загрозам та їхнім негативним наслідкам шляхом: а) здійснення обміну інформацією; б) удосконалення фізичного захисту об'єктів, на яких можуть здійснюватися терористичні акти із застосуванням біологічної зброї та її компонентів; в) поліпшення навчання й планів координації дій на випадок надзвичайних ситуацій, що негативно впливають на санітарне та епідеміологічне благополуччя населення; 2) забезпечення здійснення просвітницьких заходів у сферах освіти, культури, інформації, засобів масової інформації з метою обізнаності населення стосовно існування, причин, серйозності біотерористичних загроз та наслідків їх вчинення. Роз'яснювальна робота щодо ймовірності наявності загроз біотерористичної діяльності повинна сприяти заохоченню громадськості до надання допомоги компетентним органам держави, що може сприяти запобіганню терористичним злочинам; 3) в залежності від обставин та з огляду на свої можливості Україна повинна надавати іншим країнам допомогу і підтримку для посилення здатності запобігати вчиненню біотерористичної діяльності, а саме шляхом обміну інформацією, передовим досвідом протидії та здійсненням інших можливих зусиль превентивного характеру.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Кравчук М. Ю. Адміністративно-правове забезпечення протидії біотероризму: теоретичний аспект: монографія; під заг. ред. д.ю.н., професора, заслуженого юриста України В. І. Курила. Київ: Магістр-XXI сторіччя, 2019. 288 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Кравчук М. Ю. Адміністративно-правові заходи суб'єктів протидії біологічному тероризму в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: «Право». Ужгород, 2019. Вип. 57. Том 2. С. 35-38.

3. Кравчук М. Ю. Біотероризм у системі доктринальних положень та перспективи протидії йому на законодавчому рівні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: «Право». Ужгород, 2019. Вип. 58. Том 2. С. 42-45.

4. Кравчук М. Ю. Генеза механізму адміністративно-правового регулювання. *Науковий юридичний журнал «Правові новели»*. Херсон: ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права», 2019. № 8. С. 90-98.

5. Кравчук М. Ю. Імплементация європейських стандартів боротьби з фінансуванням тероризму в законодавство України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2019. Випуск 59. Том 2. С. 45-48.

6. Кравчук М. Ю. «Маскування» інтенсивного виробництва біологічної зброї в період СРСР: владно-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2019. Вип. 39. С. 51-53.

7. Кравчук М. Ю. Механізм адміністративно-правового регулювання біотероризму: міжнародно-правовий аспект. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». Київ, 2019. № 5(19). С.7-13.

8. Кравчук М. Ю. Міжнародне співробітництво України у сфері протидії загрозам біологічного тероризму. *Право і суспільство*, 2019. № 6. С. 48-53.

9. Кравчук М. Ю. Національні нормативно-правові акти протидії біотероризму через призму взаємодії з нормами міжнародного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2019. № 4. С.163-165.

10. Кравчук М. Ю. Перспективи адміністративно-правового забезпечення протидії біотерористичним загрозам в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2019. Вип. 40. С. 37-40.

11. Кравчук М. Ю. Правове забезпечення адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації як інструменту протидії біотероризму. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 6. Том 3. С. 159-163.

12. Кравчук М. Ю. Правове регулювання біонебезпечних видів діяльності, що пов'язані з інфекційними біологічними ризиками. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 4. С. 271-277.

13. Кравчук М. Ю. Проблемні питання адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 1(22). Том 2. С. 169-173.

14. Кравчук М. Ю. Роль адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації як організаційно-правового інструменту протидії біотероризму. *Прикарпатський юридичний вісник*. Івано-Франківськ. 2018. Випуск 1(22). Том 2. С. 238-242.

15. Кравчук М. Ю. Роль основних інституцій адміністративно-правового забезпечення протидії біотероризму. *Право і суспільство*, 2019. № 4. С. 199-205.

16. Кравчук М. Ю. Формування біотероризму як феномена сучасного суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2019. № 9. С. 227-231.

17. Курило В. І., Кравчук М. Ю. Роль Інтерполу у сфері боротьби з біотероризмом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 134-138.

18. Кравчук М. Ю. Соціальні та правові наслідки реалізації біозагроз. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». Київ, 2020. № 7(29). С.7-17.

19. Курило В. І., Кравчук М. Ю. Забезпечення дієвого механізму захисту й адміністративно-правового регулювання поведінки з відходами як біонебезпечного виду діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 142-144.

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях:

1. Kravchuk M. Legal regulation of counteracting the impact of bioterrorism on the sanitary and epidemiological well-being of the population of Ukraine. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*, 2019. № 2. P. 50-53.

2. Kravchuk M. Powers of the highest bodies of state power of Ukraine in the field of counteraction to bioterrorism: retrospective and perspective aspects. *Visegrad Journal on Human Rights*, 2019. № 5(volume 3). P. 90-95.

3. Кравчук М. Ю. Биотерроризм как вид технологического терроризма: социальные предпосылки возникновения и правового регулирования противодействия в Украине. *Leges si viata*. Republica Moldova, octombrie 2019. С.64- 68.

4. Кравчук М. Ю. Передумови виникнення біологічного тероризму в системі світових суспільно-політичних відносин. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 5. С. 63-66.

Тези наукових доповідей:

1. Кравчук М. Ю. Австралійська група як спеціально-правовий механізм в області нерозповсюдження біологічної зброї. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 листопада 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. Ч. 2. С. 19-21.

2. Кравчук М. Ю. Доктринальні наукові підходи щодо законодавчо встановлених принципів протидії біотероризму. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 6-7 грудня 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. Ч. 2. С. 118-122.

3. Кравчук М. Ю. Запровадження адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації як інструменту протидії біотероризму. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети* (м. Одеса, 17-18 січня 2020 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 100-103.

4. Кравчук М. Ю. Конституційне забезпечення протидії біотероризму в Україні. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 січня 2020 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 85-88.

5. Кравчук М. Ю. «Надзвичайна ситуація» та «надзвичайна екологічна ситуація» в сфері адміністративного управління. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 січня 2020 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 60-62.

6. Кравчук М. Ю. Національне центральне бюро Інтерполу в Україні як інституційний та правовий механізм боротьби з біотероризмом. *Права та обов'язки людини у сучасному світі*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 8-9 листопада 2019 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 140-143.

7. Кравчук М. Ю. Підхід до управління біологічними ризиками. *Проблеми та стан дотримання і захисту прав людини в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 16-17 серпня 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 101-103.

8. Кравчук М. Ю. Правові аспекти діяльності окремих міжнародних організацій у боротьбі з біотероризмом. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 22-23 листопада 2019 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. Ч. 3. С. 33-35.

9. Кравчук М. Ю. Формування законодавства України щодо питань протидії біотероризму: перші «кроки». *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 2 серпня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. С. 23-24.

10. Кравчук М. Ю. Фундаментальна роль Ради національної безпеки і оборони України в адміністративно-правовому забезпеченні боротьби з біотероризмом. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 17-18 січня 2020 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 41-44.

АНОТАЦІЯ

Кравчук М. Ю. Адміністративно-правове забезпечення протидії біотероризму. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України. Суми, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню проблем адміністративно-правового забезпечення протидії біотерористичним загрозам в Україні. Здійснено аналіз термінологічного апарату антитерористичного законодавства на предмет визначення суспільно-правової сутності біотероризму, а також подано систематизацію доктринальних положень. Особливу увагу приділено механізму практичної протидії можливим загрозам біотерористичної діяльності з боку вищих органів державної влади. Доведено, що факт існування біологічного тероризму як глобальної проблеми світової спільноти вимагає консолідації зусиль усіх держав, а участь України у цьому процесі здійснюється у відповідності до міжнародних договорів.

Обґрунтовано висновки і пропозиції щодо ліквідації юридичних дефектів у законодавчих актах, які регулюють суспільні відносини в сфері боротьби з біотероризмом, й розроблення національних програм з біобезпеки та запобігання проявам біологічних загроз.

Ключові слова: біотероризм, загрози біологічного походження, джерела фінансування біотероризму, національна безпека, біотехнології, біологічна безпека, вищі органи державної влади, національне законодавство, міжнародні правові акти, адміністративно-правовий механізм, адміністративно-правовий режим надзвичайної екологічної ситуації, концепція протидії біотероризму, міжнародне співробітництво.

АННОТАЦИЯ

Кравчук М. Ю. Административно-правовое обеспечение противодействия биотерроризму. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07 «Административное право и процесс; финансовое право, информационное право». Сумской государственной университет Министерства образования и науки Украины. Сумы, 2020.

Диссертация посвящена комплексному исследованию проблем административно-правового обеспечения противодействия биотеррористически угрозам в Украине.

Осуществлен анализ терминологического аппарата антитеррористического законодательства на предмет определения общественно-правовой сущности биотерроризма, а также представлено систематизацию доктринальных положений.

Особое внимание уделено механизму практической противодействия возможным угрозам биотеррористической деятельности со стороны высших органов государственной власти. Доказано, что факт существования биологического терроризма как глобальной проблемы мирового сообщества требует консолидации усилий всех государств, а участие Украины в этом процессе осуществляется в соответствии с международными договорами.

Обоснованы выводы и предложения по ликвидации юридических дефектов в законодательных актах, регулирующих общественные отношения в сфере борьбы с биотерроризмом, и разработка национальных программ по биобезопасности и проявлений биологических угроз.

Ключевые слова: биотерроризм, угрозы биологического происхождения, источники финансирования биотерроризма, национальная безопасность, биотехнологии, биологическая безопасность, высшие органы государственной власти, национальное законодательство, международные правовые акты, административно-правовой механизм, административно-правовой режим чрезвычайной экологической ситуации, концепция противодействия биотерроризму, международное сотрудничество.

SUMMARY

Kravchuk M. Yu. Administrative and Legal Support for Counteraction to Bioterrorism. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining the scientific level of Doctor of Law in specialty 12.00.07 «Administrative Law and Processes; Financial Law; Information Law». – Research Institute of Public Law. – Sumy State University. Sumy, 2020.

The thesis is devoted to the complex study of the problems of administrative and legal support for counteraction to bioterrorist threats in Ukraine. The terminological apparatus of anti-terrorist legislation has been analysed to determine the socio-legal nature of bioterrorism, as well as the systematization of doctrinal provisions declared by the representatives of legal and other social sciences.

Biosafety, counteraction to bioterrorism has been found to be an integral part of national security, but any guidance on issues of threat of technogenic, including nuclear and biological, terrorism; the impact of harmful genetic effects in populations of living organisms, genetically modified organisms, biotechnologies, etc., unfortunately, are absent. Moreover, the current national legislation of Ukraine does not contain a clear and justified definition of the term «bioterrorism».

In the aspect of consideration of the issue of regulatory acts of counteraction to bioterrorism, it is proposed to amend the Law of Ukraine “On Counteraction to Terrorism” in terms of consolidating the concept of “biological terrorism”. The author substantiates the principle of legitimacy of administrative and legal support of counteraction to biological terrorism as a specific element of the complex social-negative category of “terrorism”, which will make it possible to draw the attention of the legislator to the need for further detailing at the level of laws and regulations of the system of regulatory legal acts, aimed at preventing and counteraction to bioterrorism.

The analysis of international legal acts on the issues of counteraction to bioterrorism is carried out. Indeed, in its complex interaction, the reproduction of norms of national law in the norms of international law, and vice versa, serves to achieve effective results in the field of

counteraction to bioterrorism and overcoming its negative consequences. The Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxic Weapons and on Their Destruction (CBTC), of which Ukraine is a fully legitimate party, has been determined to play a significant role.

Special attention is paid to the mechanism of practical counteraction to the possible threats of bioterrorist activity by the higher bodies of state power. The main administrative and legal measures for countering bioterrorism are described, namely: measures of administrative prevention, measures of administrative termination, measures of administrative responsibility. The role of public in the prevention and counteraction of bioterrorism has been noted.

The role of the main institutions in the administrative and legal support of counteraction to bioterrorism through the analysis of organizational and legal bases of their activity is clarified. The main institutions of administrative and legal support for counteraction to bioterrorism include: the Cabinet of Ministers of Ukraine, the State Emergency Antiepidemiological Commission under the Cabinet of Ministers of Ukraine, the National Security and Defence Council of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the Ministry of Health, the Ministry of Energy and Environment Protection of Ukraine and the State Emergency Service of Ukraine. These institutions at various levels carry out coordination, control and surveillance activities, law enforcement intelligence operations, covert investigative procedures, etc., in accordance with their competence, in order to counteract to the manifestation of bioterrorism.

The role of introduction of administrative and legal regime of emergency ecological situation as an organizational and legal instrument of counteraction to bioterrorism is investigated. It is found that today there are a number of provisions in the current legislation of Ukraine concerning both general measures to counteraction to bioterrorist manifestations and introduction of administrative and legal regime of emergency environmental situation. It is established that in practice the introduction of administrative and legal regime of emergency environmental situation in Ukraine has been carried out in order to neutralize the consequences of catastrophes and accidents of anthropogenic nature. It is determined that the administrative regime of the environmental situation involves the introduction of a complex system of rules aimed at neutralizing the effects of environmental catastrophe, which is caused by both objective and subjective factors. The act of biological terrorism is a subjective factor, although the strains of viruses, used for illegal criminal purposes, occur naturally. It is concluded that the importance of administrative and legal regime in counteraction to biological terrorism is secondary, since its introduction is already a consequence of committing a bioterrorist act. The primary role in counteraction to the manifestation of biological terrorism is played by measures to prevent this phenomenon.

It is proved that the existence of threats of biological terrorism as a global problem of the world community requires consolidation of efforts of all states, and Ukraine's participation in this process is carried out in accordance with international treaties and effective cooperation both at universal and regional (with NATO, CIS, EU) and two-sided levels.

There are substantiated conclusions and proposals for the development of national biosafety programs and the prevention of biological terrorism in Ukraine.

Keywords: bioterrorism, threats of biological origin, sources of bioterrorism financing, national security, biotechnologies, biological security, higher state authorities, national legislation, international legal acts, administrative and legal mechanism, administrative and legal regime of ecological emergency, concept of counteraction to bioterrorism, international cooperation.

Відповідальний за випуск:
РСЗНІК Олег Миколайович

Підписано до друку 01.10.2020.
Формат 60x90/16. Обл.-вид. арк. 1,9. Гарнітура Times. Тираж
100 пр. Вид. № 201/20.

Віддруковано у видавництві «Ярославна».
40030, м. Суми, вул. Горького, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДК, №
332 від 09.02.2001 р.

